MARS *et* HISTORIA

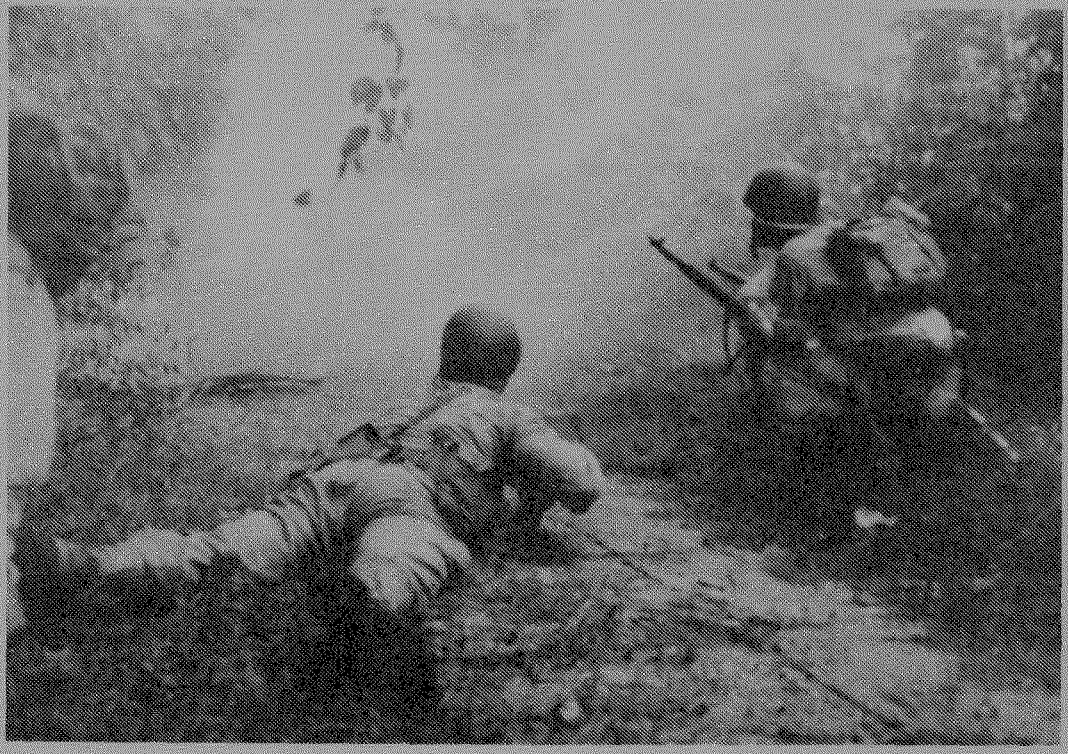

17e Jaargang nummer 5 - september/oktober 1983

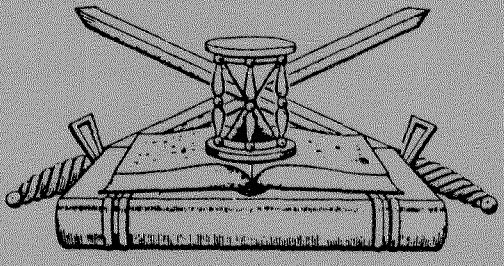

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: C.A. Heshusius, **Vice-Voorzitter:** H. Muller, **1e Secretaris:** M.H.G. Coolen, **Penningmeester: drs. J.A. Bom, 2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, F.J. van Lier, C.B. Nicolas, H. Ringoir.

Adviseur: mr. Ch.L.M. Schaepman.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage, tel.: 070-248495. **1e Secretaris:** Fluitekamp 71, 3828 WG Hoogland. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. *f* 35,00 te storten op rek.no. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERK-COMMISSIE: J. van den Berg, E.W. van Popta.

Redaktie-adres: Mgr.Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS KL' olv H. Ringoir, Poolshof 6, 2241 BA Wassenaar 01751-16421.
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588.
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr, Mgr van Steelaan 232, 2273 EW Voorburg 070-865372.
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992, B.W. Wagenaar, Handelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084.
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563, C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's- Gravenhage 070-886566.
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012.
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568.
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman, Ds van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-946539.
(10) 'NAPOLEONTICA' olv prof. dr H.P.L. Harms Vogts, Denenburg 145, 2591 AC 's-Gravenhage 070- .
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden 071- 220545.
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv C. Frazer, H. Cleyndertweg 461, 1025 DT Amsterdam 020-368331.
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg 02942-1470.
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv L.L. von Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar 01751-10045.
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv H. Ringoir zie (1)
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983.
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Draaiboom 10, 4817 WR Breda 076-812094, J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324, W. den Dunnen, Burgersdijkstraat 75, 2522 WD 's-Gravenhage 070-989740.
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283, P.C.Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332.
(20) 'KNIL' olv W.R. van der Weide, Groningensingel 531, 6835 EV Arnhem
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv J.A.C. Bartels, Santhorstlaan 50, 2242 BH Wassenaar 01751-12222.
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815, drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravenzandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624.
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037.

Studieafdelingen waarvoor het correspondentschap (nog) vacant is:
(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN (OVERZEE)
(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'.

Op de voorkant:
De Mariniersbrigade in actie.

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt, aanvragen bij de heer J. van Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden voor U verzameld door F.J. van Lier.

1. Zo op het einde gekomen van de zomervakantie, word ik eraan herinnerd, dat er weer kopij moet komen voor het september/oktobernummer van ons lijfblad. Nog nagenietend van de heerlijke zomerzon wordt dus de pen weer ter hand genomen in de overtuiging dat de op het bureau liggende stapel tijdschriften, boeken, brieven, brochures etc. etc. voldoende stof voor deze rubriek zal opleveren.
   Hopend, dat ook U een goed zomerverlof heeft mogen beleven, wens ik U 'n voortreffelijk nieuw hobbyseizoen. En U weet het, nieuwtjes voor deze rubriek zijn altijd welkom op het adres Kromwater 56, 2715 AL Zoetermeer.

2. In het opinieblad van de Koninklijke Vereniging *'Ons Leger'* - waarin naast opinievormende artikelen gelukkig ook vaak aandacht wordt besteed aan zaken als militaire folklore, korpsgeschiedenissen en militaire historie - verschijnt in drie delen een beschrijving van *'Pantservoertuigen van de Nederlandse Cavalerie en Infanterie'* door A.H.J. Claessen (deel 1 stond in het julinummer 1983). De bedoeling is de lezers enige informatie te verschaffen over de pantservoertuigen, die bij KL en KNIL in gebruik zijn geweest of nog in gebruik zijn. In deze opzet is de schrijver zeker geslaagd.

3. Aan de lijst van boekhandels en antiquariaten, die in hun catalogi afzonderlijk aandacht besteden aan militaire historie kunt U nu toevoegen: Boekhandel-uitgeverij-antiquariaat H. Poolman, Kloosterstraat 20, 1411 RT Naarden. In catalogus nr. 1 vinden we aparte rubrieken voor o.a. Eerste Wereldoorlog, Tweede Wereldoorlog en Militair. Deze tip is afkomstig van ons lid de heer J. Nuis.

4. Wij ontvingen het Jaarverslag 1982-1983 van de Stichting *'Collectie Militaire Traditie Jaap van der Burg'* te Driebergen. Uit het Jaarverslag blijkt, dat een stijgend aantal bezoekers de expositie, gevestigd op het adres Hoofdstraat 94 te Driebergen (waarom staat dit adres nergens in het Jaarverslag?) heeft bezocht.
   Daarnaast klinkt optimisme door in de beschrijving van aanwinsten voor collectie en bibliotheek. Financiëel gezien is de stichting er in het afgelopen boekjaar net niet uitgesprongen. Er was een nadelig saldo van *f* 129,53. Daar kunnen wij als leden van *'Mars et Historia'* natuurlijk wat aan doen door ons aan te melden als donateur van de Stichting! Voor het luttele bedrag van *f* 10,- (meer mag natuurlijk!), over te maken op giro 3888960 van de Stichting Militaire Traditie te Driebergen biedt U steun aan een collectie, waarvan behoud voor de mili-

taire historie van grote waarde is.

5. Voor diegenen onder ons, die militaire afbeeldingen op postzegels verzamelen is het belangrijk te weten, dat op 6 juli 1983 in Groot-Brittanië een serie van vijf zegels is uitgegeven, waarop in uniformbeelden 350 jaar militaire historie is uitgebeeld.
   Zo zien we o.m. uniformafbeeldingen van The Royal Scots, The Royal Welch fuseliers, 95th Rifles en The Irish Guards. Tegelijkertijd is een serie prentbriefkaarten verschenen met in kleuren dezelfde afbeeldingen als op de postzegels.

6. Soms komt men op de vreemdste plaatsen militaria tegen. Zo stelde ons medebestuurslid, de heer H. Muller, mij in het bezit van enige exemplaren van de gratis *'Huispost'* van 'n groot landelijk kruidenierbedrijf. Aha, zult U zeggen, die liggen altijd voor het grijpen bij de kassa! Jawel, en dan moet U maar eens kijken bij de rubriek *'Vraag en aanbod'* en U zult er zeker iets van Uw gading bij vinden.

7. *'The Formation Sign'*, het blad van de *'Military Heraldry Society'*, ziet er de laatste tijd heel wat beter uit, nu over is gegaan op betere kwaliteit papier en duidelijker druk. In het blad van deze Engelse vereniging (onder leiding van ons medelid P.H. Buss, M.A.) van juli 1983 lezen we dat de bekende publicist Lt. Col. Howard Cole O.B.E., C St J, TD, DL op de leeftijd van 72 jaar is overleden na een zware operatie. Colonel Cole is bij militaria verzamelaars vooral bekend door zijn boeken *'Heraldry in War'* en *'Badges on Battledress'*, die nog steeds tot de standaarddocumentatie van iedere verzamelaar van militaire emblemen behoren.

8. Voor de liefhebbers van tinnen figuren is een nieuw boek verschenen, dat qua opzet nu eens heel anders is dan de tot nu toe bekende boeken. Het heet *'Das Zinnfiguren-Handbuch'*, is uitgegeven door Franckn-Kosmos Verlagsgruppe, Postfach 640, 7000-Stuttgart 1, W-Duitsland, ISBN 3-440-05154-4 is het internationale bestelnummer, de prijs is DM 68,--. Het boek bevat 166 bladzijden, 68 afbeeldingen in kleuren, 43 zwart-wit foto's en 17 tekeningen. Duidelijke tekst en scherpe foto's maken het mogelijk de schepping van een tinnen figuur stap voor stap uit te voeren. Vanaf het idee voor een ontwerp wordt via tekening-graveren-gieten-beschilderen naar de dioramabouw toegewerkt. Ook aan de mogelijkheden, die tinnen figuren bieden voor fotograaf en filmer wordt aandacht besteed.
   Een index van fabrikanten, musea en naslagboekwerken maken het geheel tot een belangrijk handboek. Het boek is geschreven door Hans Jürgen Zimmermann op een wijze, die de kreatieve liefhebber zeker zal aanspreken.

9. Van de heer Tessers uit Den Dolder ontving ik een folder over het dit najaar verschijnende boek *'Allen zwijgen'* (Van Merdeka en Andjing-Nica tot APRA), door S.M. Jalhay. Deze schrijver publiceerde al eerder het boek *'Jalhay's kleine oorlog'*, een boeiend relaas over de Japanse inval en de pogingen tot verzet en guerilla (nog verkrijgbaar).
   In het nu komende boek wordt de schrijver, zelf Indo, na het moment van de Japanse capitulatie in 1945, opnieuw meegesleurd in de golf van geweld die aanwakkerde in het toen ontstane gezagsvacuüm. Japan capituleerde, het overwicht van de Gealliëerden was onvoldoende om het gezag te herstellen en de meest kwetsbaren te beschermen, en het KNIL was ontmanteld. In dit vacuüm, waarin het nationalistische streven van de Indonesische bevolking onstuimig groeide en vaak leidde tot mensonterende excessen, kwam het KNIL wankelend overeind en sloeg terug als een getergd dier. In deze periode van menselijke en politieke chaos staat de schrijver centraal als deelnemer en toeschouwer, als degene die ondergaat, lijdzaam, agressief of gekrenkt.

Het decor is het een zich loswrikkend Indonesië, de beleving van de schrijver blijft sterk persoonlijk.
De gehele beschrijving wordt gekenmerkt door de moed en het inzicht om de begrijpelijke en onbegrijpelijke daden van beide partijen in alle openheid weer te geven. Het boek bevat meer dan 300 pagina's met 60 foto's, waarvan de meesten nooit eerder zijn gepubliceerd. U kunt het boek *'Allen zwijgen'* toegezonden krijgen door overmaking van *f* 36,50 op giro 79838 ten name van S.M. Jalhay, Kolfstraat 96 te Purmerend, onder vermelding van *'Allen zwijgen'*. Na verschijning van het boek zal het U dan zonder verdere kosten worden toegezonden. Ook het boek *'Jalhay's kleine oorlog'* kan tegen dezelfde prijs op dezelfde wijze worden verkregen (zolang de voorraad strekt).

10. In Duitsland een nieuwe LP gezien, getiteld *'Grenadier- und Reiter märsche Deutscher Klassiker'*, gespeeld door het Heeresmusikkorps 13 uit Münster, onder leiding van Hauptmann Wolfgang Willems. Het merkwaardige bij deze plaat is, dat ze te koop is bij de spaarbanken! De prijs bedraagt DM 10,--. Daarvan komen DM 3,-- het Rode Kruis ten goede.

C.B. NICOLAS

Jacoba Jacobs, een marinier van 1665

Lezing van de artikelen omtrent het project *'Met vrouwen naar zee'* in het Marineblad en Alle Hens, resulteerde in het steeds weer neuriën van het oudvaderlandse liedje *'Daar was laatst een meisje loos'*. Het is dan ook begrijpelijk, dat je bij een bezoek aan de plaatselijke bibliotheek, plotseling geconfronteerd met een boekwerkje van dezelfde titel, dit boek ter lezing mee naar huis neemt. Het is in 1981 verschenen bij Ambo boeken, Baarn en geschreven door Rudolf Dekker en Lotte van de Pol en heeft als ondertitel: *'Nederlandse vrouwen als matrozen en soldaten, een historisch onderzoek.'*

Het onderzoek beperkt zich tot de 17e en 18e eeuw. Uit voornamelijk scheepsjournalen en gerechtelijke stukken zijn een honderdtal gevallen tevoorschijn gekomen. Deze studie tracht een antwoord te geven op vragen als: waarom deze rolverandering, hoe kwam zij tot stand, hoe lang duurde dit, op welke wijze werd één en ander ontdekt en hoe was de waardering van publiek en superieuren over de prestaties van deze vrouwen als man.
Op blz. 103 wordt vermeld dat een juffrouw de beroemde tocht naar Chatham zou hebben meegemaakt. In de lijst van *'gevallen met bronnen'*, wordt een notariële acte uit het Gemeente Archief van Rotterdam vermeld als bron, en staat Jacoba Jacobs te boek als soldaat op de vloot.
Is zij een marinier, of is zij een soldaat van de landmilitie? Beide categorieën hebben meegedaan aan de tocht naar Chatham. De notariële acte zal dus uitkomst moeten geven.
Notaris Philips Basteels legt een aantal bruikbare gegevens nauwkeurig vast in een acte waarbij Jacoba Jacobs haar recht op buitgeld overdoet aan ene Maria Florisdochter. Het gaat om Jacoba Jacobs, ongehuwd, wonende te Rotterdam, die, als soldaat de marine onder de naam Jacob Jacobs van Gorkum in de Engelse oorlogen, in de Compagnie van Kapitein Knoppert, heeft gediend.
Ernst Knoppert was Luitenant in de Compagnie van Majoor Reede van Renswoude en werd bij de resolutie van 18-12-1665 Kapi-

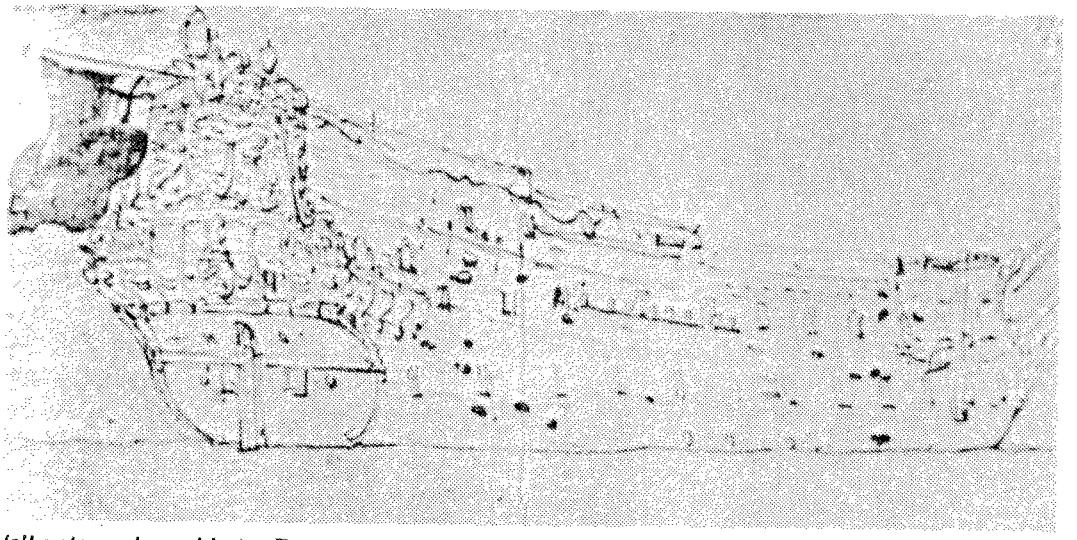

's'Lants oorlogschip ter Zee genaemt Wassenaer'. Maritiem Museum 'Prins Hendrik'. Commandant Ruth Maxmilliaan; ten tijde van de vierdaagse zeeslag 56 stukken, 220 matrozen en 30 mariniers, waartoe Jacoba Jacobs en Jan Gerritsen behoorden.

Het openbare toilet en wasgelegenheid bevond zich vooruit op het schip. Dit gedeelte noemde men het galjoen. N. Witsen omschrijft het galjoen in 1672 als volgt: 'Op schepen van oorlog zijn de grootste galjoenen vereist; zij dienen tot verblijf der matrozen, om zich te reinigen, wassen, plassen en haar gemak te nemen.' Overigens werd het galjoen ook als gevangenis gebruikt.

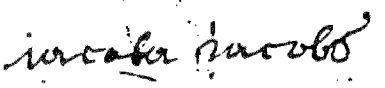

Handtekening van Jacoba onder notariële acte. Kon ze lezen en schrijven of had ze alleen geleerd haar handtekening te zetten? Het valt op dat de notaris haar naam op gehoor met een J schrijft, terwijl ze zelf tekent met een i.

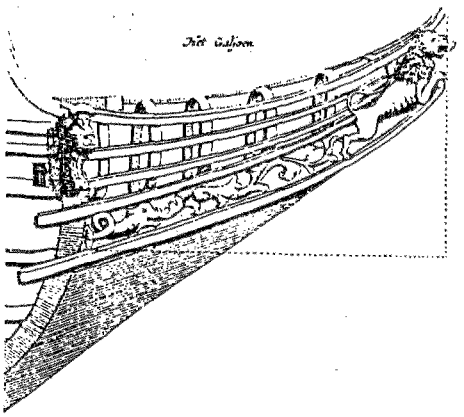

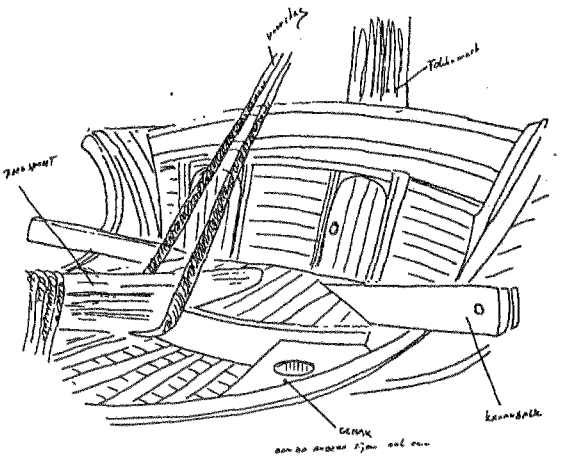

Galjoen 17e eeuw. Schets Jos Bakkers.

tein van een compagnie mariniers in het regiment van de Kolonel van Ghent. Toch zijn deze gegevens niet voldoende om van Jacoba een marinier te maken. Ten eerste worden de namen, soldaat de marine, scheepssoldaat, marinier etc. nog al eens gebruikt voor iedereen die als soldaat op de oorlogsvloot mee voer. Zeker in de jaren rond 1665. Ook is het mogelijk dat ze met Knoppert mee aan boord geweest is toen hij nog luitenant was. Dus vóór 1665, maar bij de notaris opgeeft kápitein Knoppert omdat hij op het moment van het opmaken van de acte die rang wèl had. De notaris gaat echter verder en vermeldt dat ze recht heeft op buitgeld omdat ze diende aan boord van de *'Wassenaar'* onder kapitein Ruth Maxmilliaan, toen dit schip het Engelse schip de *'Convertine'* buit maakte. Dat gebeurde op de laatste dag van de vier-daagse zeeslag op 14 juni 1666. Dit laatste gegeven bewijst dat Jacoba Jacobs inderdaad een marinier van 1665 was. De acte geeft echter geen antwoord op een groot aantal interessante vragen. Want hòe is het mogelijk dat een vrouw de voor die tijd strenge keuring kon passeren? Men had nl. zulke slechte ervaringen met gewone soldaten op 's lands vloot opgedaan, dat de resolutie van 10 december 1665 nadrukkelijk een aantal artikelen wijdt aan de werving:

'Hunne compagnien samen te stellen uit bekwame zeelieden, die reeds in kwaliteit van matroos of soldaat eenige togten in zee gedaen hebben; nemende dezelve uit voorgaende mariniers, voor zoveel die bevonden zullen worden van de voornoemde kwaliteit voorzien te wezen.'

En voorts:

'tot meerder gerustheid en om verzekerd te wezen dat geen ander dan goed en bekwaem volk in 't voorschreven emplooi gebragt zullen worden', de soldaten opgestuurd dienden te worden naar het College ter Admiraliteit, alwaar *'onbekwame'* mannen eruit gehaald werden en op kosten van de kapitein naar huis werden gestuurd. Jacoba was dus òf al eerder naar zee geweest, òf had iemand bereid gevonden een valse verklaring af te geven.

In het eerste geval had ze dus kennelijk bewezen *'bekwaem'* te zijn, een punt waar we later nog op zullen terugkomen. Maar ook in laatste instantie, bij de Admiraliteit, valt ze niet door de mand. Gelukkig voor Jacoba bestond er geen medische keuring. Er was in die tijd een duidelijk afgebakend rollenpatroon, waarbij de kleding kenmerkend was. Men was òf als man gekleed, òf als vrouw. Door de streng godsdienstige opvattingen was een rolwisseling niet toegestaan. Werd travestie geconstateerd dan werd veelal volgens de kerkelijke regels gevonnist. Hij, die mannenkleding droeg, was dus een man. Over een andere mogelijkheid dacht men eenvoudig niet. Verwonderlijk, als men bedenkt dat er toch een aantal verhalen en smartlappen in omloop waren over vrouwen, die aan een opgedrongen huwelijk wilden

BUITGELD

Het buitgeld was niet mis. Men kreeg een aandeel in de verkoop van het veroverde schip. Betrof het een koopvaardijschip dan werd het met alles er op en er aan geveild. Voor een oorlogsschip werd een prijs uitgeloofd, vermoedelijk omdat men het schip voor de eigen vloot kon gebruiken. Een admiraliteitsschip bracht 50.000 caroli guldens op. Dit bedrag werd steeds lager naarmate de vlagofficieren lager in rang waren. Voor de 'Convertine' zal dit 10.000 caroli guldens bedragen hebben, hetgeen gedeeld moest worden door ± 250 opvarenden. Zo waren er ook nog wat individuele prijzen te behalen. Het neerhalen van de vlag van de 'hoogste' admiraal leverde 5000 gulden op en zo naar beneden voor mindere vlaggen tot 250 gulden. Een heel bedrag als men bedenkt dat een marinier 10 gulden per maand verdiende, vermeerderd met een stuiver per dag gedurende de tijd dat men aan boord verbleef.

Hoe Jacoba aan het kleed kwam dat zij aan Jan Gerritsen verkocht is niet duidelijk. De opbrengst bedroeg echter 16 gulden of te wel 1½ maand salaris extra!! Zou zij dit kleed achterover gedrukt hebben? Waarschijnlijk niet, want dan had ze dit niet in de notariële acte laten vastleggen.

Waarschijnlijk heeft kapitein Maxmilliaan een verdeling gehouden van alle zich aan boord bevindende losse goederen.

Mijn broer Moses als zeesoldaat van Gerard Terborch.

ontkomen en in mannenkleding de vlucht namen. Het euvel van gebrek aan baardgroei konden de dames omzeilen door een leeftijd op te geven, waarop ook bij vele jongelieden nog geen baardgroei aanwezig is.

De notariële acte laat ons in het ongewisse omtrent de leeftijd. Daar Jacoba opgeeft gediend te hebben onder de naam Jacob Jacobs van Gorkum, geeft ze hiermee aan dat ze uit Gorkum afkomstig is. De naam Jacobs, of beter gezegd, kind van Jacob kwam veelvuldig voor, zodat, als er twee mensen van die naam bestonden, men ter onderscheiding de naam van de geboorteplaats toevoegde. In het geboorteregister van Gorkum zijn een tiental Jacob Jacobs te vinden. Maar geen enkele Jacoba. Of misschien Jacomijntje, geboren 7 juni 1647. Dan was ze 18 jaar, een bewijs is er echter niet. Tijdens het opmaken van de acte was ze ongehuwd en woonachtig in Rotterdam. Maar daar is ze niet terug te vinden in het geboorte-, huwelijks- of sterfteregister.

Een andere mogelijkheid is nog dat de mede marinier Jan Gerritsen die ze een kleed uit de buitgemaakte *'Convertine'* verkoopt, een vriendje is waarmee ze later huwt.

Jan Gerritsen is in Rotterdam niet te vinden.

KLEDING EN UITRUSTING

Een min of meer uniforme kleding ontstond doordat de kapiteins verplicht waren hun manschappen van plunje te voorzien. Vermoedelijk zal de kapitein wel in het groot, voor zo'n 120 man, ingekocht hebben. Zo moest er 'tegen afkorting hunner soldij' verstrekt worden: 'Pijrokken, kousen, schoenen, broeken, hemden, borstrokken en combaarsen (dekens).'

Het is niet duidelijk of deze kleding na verlies of beschadiging door oorlogsgeweld gratis vervangen werd of eveneens betaald moest worden. Een order 'tot bestant en de aeconomie in 's Lands Vloot' van 10-12-1665 geeft echter aan dat naast water, bier, brandhout, kool, peen, rapen, pruimen, appelen en ajuin, ook andere nooddruftigheden zoals kleding naar de vloot gezonden moet worden. Was dit misschien de taak van Johan Sna . . .? De mariniers waren uitgerust met een geweer voorzien van snaphaansloten, een grote verbetering t.o.v. de tot dan toe gebruikte musketten met lonten. Verder droegen zij een bandellier voorzien van 12 kruitmaatjes de '12 apostelen', en een bandelier met rechte degen. Een ijzeren helm diende het tenue te voltooien. Maar net als heden ten dage zal men daar ook toen al bezwaren tegen gehad hebben. Want op de vele prenten en schilderijen over de tocht naar Chatham is geen kop te vinden die een helm draagt. Slechts op één schilderij is men model gekleed nl. op het schilderij 'Het inschepen der Zeesoldaten te Texel in 1671' van L. Bakhuizen in het Rijksmuseum te Amsterdam.

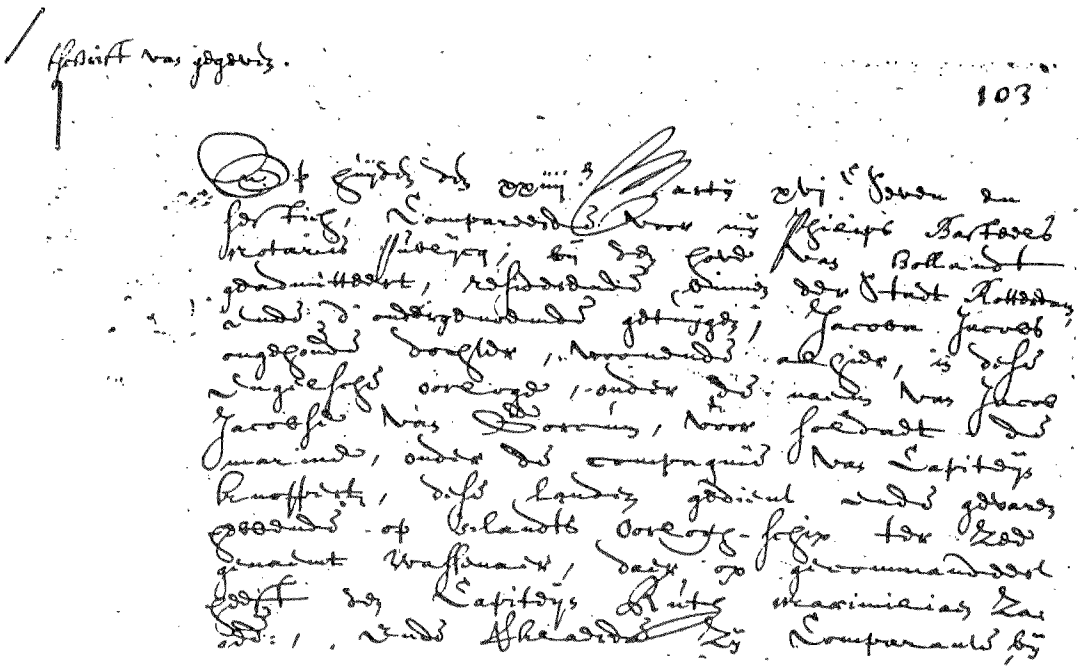

Detail van de originele tekst der acte. Gemeente Archief Rotterdam. Vlot lezen van dit soort teksten geeft problemen. Gelukkig was er iemand bereid een vertaling te maken, die er dan als volgt uitziet:

Op Huyden den 24 Martii '67
Compareerden voor mij, Philips Basteels, notaris publique bij de hove van Holland geadmitteert, residerende binnen der stadt Rotterdam, ende de ondergenoemde getuigen, Jacoba Jacobs, ongetrouwde dochter, wonende alhier, in deze Engelse oorloge, onder de naam van Jacob Jacobse van Gorkum voor soldaat der marine, onder de compagnie van capiteyn Knoppert deze landen gedient en de gevaren hebbende op s'lants oorlogsschip ter zee genaemt Wassenaer daarop gecommandeert heeft den capiteyn Ruth Maxmilliaan, zaliger gedachtenis.
Ende verklaarde zij comparante bij deze te constitueren ende volmachtich te maeken Maria Florisd mede wonende alhier specialijk omme van de Ed. Mo. Heeren gecommitteerde Raden ter Admiraliteit alhier ofte die zelfde heeren gecommitteerde te ontvangen soodanighe buytgelden als zij comparante in qualite alsvoren aan 't landt te goede is hebbende. Alsmede uit het buitgeld hetgene Jan Gerritsen van Otmarsem mede soldaat der Marine onder de compagnie van Capiteyn Knoppert insgelijks gevaren hebbende op het gemelde schip, te ontvangen al zulke summe van zesthien gulden, als van de zelve pareste van een kleed twelk zij in het Engels oorlogsschip genaamd Convertine verovert, ende aan den zelve verkogt heeft is competerende quitantie: van alle hare ontvange te passeren ende voorts alles anders dien, wes zij comparante zelfs present zijne zoude kommen of te mogen doen.
Belovende voor vast, bondigh ende van waerden te houden alle hetgene bij haren voornoemden geconstitueerde in krachte dezes zal werden gedaan en verricht onder verband van haar comparantes persoon en goederen behoudens dat de geconstitueerde gehouden blijft van den ontvang toe doen rekening, bewijs ende reliqua.
Aldus gedaan ende gepasseert binnen Rotterdam ten presente van Gerrit den Bandt en Jan de Jongh, mijne heren als getuigen hiertoe verzocht.

iacoba iacobs
Gerrit de Bant
Jan de Jongh
Philips Basteels

Wel in Gorkum, waar de compagnie van Ernst Knoppert lange tijd gelegerd was. (Eerste vermelding 24-11-1666) Jan Gerritsen trouwt aldaar op 20 november 1667 met de Rotterdamse weduwe Jannetien Eclandis. Of dit een andere Jan Gerritsen is dan de Jan Gerritsen van Otmarsem, zoals hij in de notariële acte heet, weten we niet. De notariële acte maakt nòg een punt duidelijk. Op 24 maart 1667 nl. wordt notariëel vastgelegd dat de marinier Jacoba Jacobs in werkelijkheid een vrouw is. Deze acte is opgesteld om Maria Florisd. te machtigen het buitgeld van Jacoba bij de Admiraliteit te gaan ophalen. D.w.z. Maria gaat met een afschrift naar de betaalmeester van de Admiraliteit op de Maze, waardoor het geheim van Jacoba zal worden prijsgegeven. Het feit dat ze in Rotterdam woont en niet in Gorkum, waar de compagnie gelegerd is, is al een aanwijzing dat ze haar mariniers loopbaan heeft afgesloten. Maar waarom al binnen anderhalf jaar?
Allereerst moet worden vastgesteld, dat ze als marinier heeft voldaan. Het feit dat ze nog buitgeld te goed heeft, geeft aan dat ze niet als *'schelm'* is weggejaagd of na een proces wegens bedrog is ontslagen. Is ze uit vrije wil gestopt, of is ze ontdekt? Oorzaken voor ontdekking vinden we bij andere dames en zijn veelal onzorgvuldigheid bij het verschonen van lijfgoed, bij het wassen, of bij het naar het toilet gaan. Afsluitbare ruimten waren er niet, alles geschiedde ten aanschouwen van iedereen.
Een tweede mogelijkheid is, dat ze gewond raakte en in een ziekenboeg, of gasthuis aan de wal, tijdens een behandeling ontdekt werd.

Tijdens de vierdaagse zeeslag, waarin ze nog meevocht, waren er 1150 gewonden aan Nederlandse zijde. Als ze aan boord was ontdekt, was dit in het scheepsjournaal van de *'Wassenaer'* opgetekend. Dit journaal is echter niet meer aanwezig. Ook verslagen van vergaderingen van de Admiraliteit schenken aandacht aan personeelsproblemen, maar deze verslagen zijn vernield bij de brand op het Ministerie van Marine in de vorige eeuw. Er zijn wel een paar deerlijk gehavende brieven overgebleven. Uit een brief van een meneer Johan Sna . . ., vermoedelijk een soort walagent die goederen en personeel, bestemd voor de vloot op zee, nazond, valt iets te lezen over een soldaat en een wijf, die door De Ruyter op de 18e juni werden opgezonden. Afdoende bewijs is dit echter niet. In de notariële acte staat: *'Capiteyn Ruth Maxmilliaan, zaliger gedachtenis.'* Dat Jacoba dit nadrukkelijk vermeldt, zou wel eens kunnen betekenen dat ze het sneuvelen van Capiteyn Maxmilliaan heeft meegemaakt. Dat zou dan betekenen dat ze ook de tweedaagse zeeslag op 4 en 5 augustus 1666 nog heeft meegemaakt en op 4 augustus in het heetst van het gevecht heeft gezeten. Ook hier kan ze gewond vandaan gekomen zijn. Een mogelijkheid is ook, dat ze na twee van dergelijke zware zeeslagen het voor gezien hield. Het meest waarschijnlijk is echter dat Jacoba, inderdaad uit Gorkum komende, het niet heeft aangedurfd om met de compagnie naar Gorkum te vertrekken, waar de kans op ontdekking te groot was.
Op 24 maart 1667 werd notariëel vastgelegd dat Jacoba Jacobs een vrouw was en aan de tocht naar Chatham, die van 20 tot en met 23 juni 1667 gemaakt werd, heeft ze dus niet deelgenomen.
Maar Jacoba Jacobs was een marinier van 1665.

GORKUM ALS MARINESTAD
Gorkum was in 1665 een niet onbelangrijke havenplaats aan de Merwede. Zij leverde een der gecommiteerden voor de Admiraliteit op de Maze. Van 1665 tot 1668 was dat de heer Johan van Grootveld. Dit contact met de admiraliteit zal er de oorzaak van geweest zijn dat Gorkum tot standplaats van een vijftal compagnieën werd aangewezen. Wanneer zij niet voor de dienst ter zee benodigd waren verbleven er dan zo'n 600 mariniers in Gorkum op een totale bevolking van ± 5500 zielen.
Zij werden bij de bevolking ingekwartierd. Het resultaat daarvan is terug te vinden in het huwelijksregister. In de periode van 1665 tot 1680 werden er 180 mariniershuwelijken gesloten.

W. DEN DUNNEN

Historische Quad voor Artillerieverzameling

Op 19 mei 1982 ontving de Stichting Artillerieverzameling Oldebroek een interessante aanwinst voor haar collectie, namelijk een op deskundige wijze gereviseerde *'Quad'*, de bekende trekker van het Britse 25 ponder kanon. Dit voertuig was gedurende de jaren 1943 tot 1958 ingedeeld bij de Nederlandse veldartillerie, en stond al jaren op het verlanglijstje van de artillerieverzameling. In 1980 wist het stichtingsbestuur via een particulier een *'Quad'* aan te kopen, waarna een restauratieteam aan het opknappen toog. Op 19 mei was het zover, en ontving de voorzitter van de Stichting Artillerie-verzameling Oldebroek, luitenant-kolonel der artillerie Y.J. van der Meer de nieuwe aanwinst tijdens een korte plechtigheid op het A.S.K. te Oldebroek.

De geschiedenis gaat terug naar Engeland, daar werd op 1 januari 1943 een batterij artillerie bij de Prinses Irene Brigade opgericht. Op 10 februari 1943 werden vier 25 ponder kanonnen en zes Guy Quad-Anttrekkers ontvangen. De door Guy Motors Ltd te Wolverhampton gebouwde trekkers werden in mei 1944 vervangen door Quads van het C.M.P. (Canadian Military Pattern) ontwerp. General Motors (Chevrolet) en Ford in Canada ontwikkelden de voertuigen, die deel uitmaakten van een serie voor diverse doeleinden gemaakt. Door hun gedrongen uiterlijk kregen ze al gauw de bijnaam *'Stompneus'*. De uiterlijke verschillen tussen Ford en Chevrolet zijn zeer gering[1]. Bij de Prinses Irene Brigade werden voornamelijk Fordtrekkers gebruikt. Bij de batterij artillerie

Den Haag 8 mei 1945. De Quad met munitie-voorwagen en 25 ponder kanon behorende tot de batterij-artillerie der Prinses Irene Brigade rijden over de Stationsweg.

Foto: Sectie Militaire Geschiedenis Las.

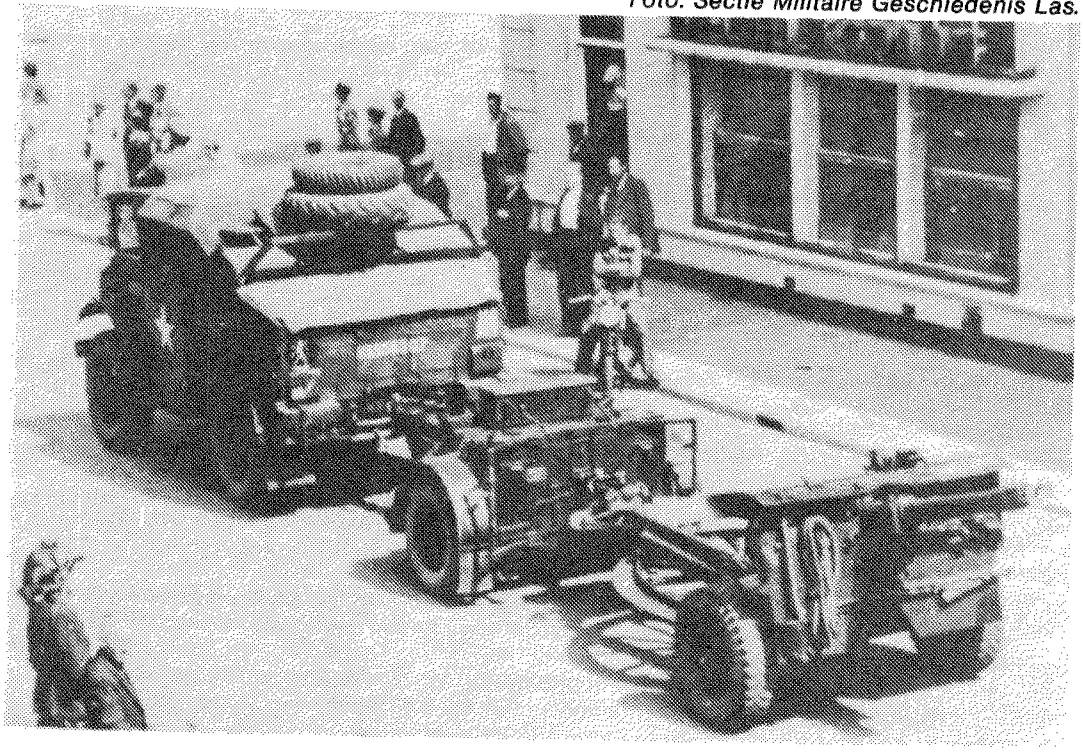

werd onder commando van kapitein der artillerie J.A. Risseeuw en eerste-luitenant der artillerie G. Gouman hard gewerkt aan de training voor de operaties in Noord-West Europa. Na de landing van de Prinses Irene Brigade op 8 augustus 1944 in Normandië werd de batterij op 31 augustus van dat jaar versterkt met twee 25 ponders. De twee trekkers welke tot die datum werden gebruikt voor het trekken van munitievoorwagens kregen door deze uitbreiding hun eigen taak van artillerietrekker. Na de landing in Normandië volgde de opmars door Frankrijk, België en Nederland die op 8 mei 1945 glorieus in Den Haag eindigde. De Quads hebben zich tijdens de veldtocht als sterke en betrouwbare voertuigen doen kennen. Na de bevrijding volgde de ontbinding van de brigade snel; kader en materiëel van de batterij gingen de opleidingen in Wezep en later bij het A.S.K. te Oldebroek verzorgen. Bij de moeilijke periode van opbouw voor de Koninklijke Landmacht viel al snel het oog op de grote dump die de Canadezen hadden achtergelaten op het vliegveld Deelen bij Arnhem. Door aankoop van deze voertuigen kreeg de Koninklijke Landmacht de beschikking over Ford- en Chevrolet-Quads.
Een deel daarvan werd opgeslagen bij het 2e Voertuigenpark te Stroe; voorts werden er in 1946 en 1947 een groot aantal van deze trekkers naar Nederlands-Indië verscheept. In Nederland bleef tot ongeveer 1956 de Quad de voornaamste trekker voor het 25-ponder kanon, daarna viel het doek voor deze voertuigen, de 3-tons DAFYA-328 werd opvolger.

De Artillerieverzameling Oldebroek is een voertuig rijker geworden uit een zeer belangrijke periode, wanneer daar reünies en andere gebeurtenissen zullen plaatsvinden, zullen de dagen van weleer worden teruggehaald. De Chevrolet-Quad vormt met de reeds eerder ontvangen 18-tons High Speed Tractor met 155 mm kanon een mooie aanwinst. We hopen dat in de toekomst uitbreiding van de collectie voertuigen zal voortgaan.

Literatuur:

J. Bloemendaal, De C.M.P.-voertuigen van de Koninklijke Landmacht; Mars et Historia 1981, nummer 5.
Generaal-majoor b.d. V.E. Nierstrasz, De Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Brigade *'Prinses Irene'*, 's-Gravenhage, 1959.
B.H. vanderVeen, The Observer's Fighting Vehicles Directory World War II, Frederick Warne & Co, 1972.

1. Zie voor uitvoerige gegevens over de verschillen tussen Chevrolet en Ford, het artikel van ons lid de heer J. Bloemendaal in Mars et Historia, 1981, nummer 5.

De vierde landelijke tentoonstelling annex ruilbeurs voor militariaverzamelaars in 1983 wordt gehouden op zondag 16 oktober a.s. van 11.30 tot ± 16.30 uur in de Raadhuiskelder te Bussum, Brinklaan 35. De zaal gaat voor exposanten en tafelhuurders open om 11.00 uur, voor de bezoekers exact om 11.30 uur.

Toegang *f* 2,50 per persoon, kinderen tot 10 jaar onder geleide gratis. Tafels te huur à *f* 10,- per stuk (inclusief de toegang voor 1 persoon), maximaal 3 tafels per persoon. De bodega (zijzaal) is beschikbaar als vrije ruilruimte, enige uitstalruimte is daar mogelijk.
Parkeerruimte in voldoende mate aanwezig, bar voor hapjes en drankjes de gehele dag geopend. Alle leden van *'Mars et Historia'* en hun introducees van harte welkom.

Voor aanmelding expositie en tafelreservering verzoeke telefonisch contact op te nemen telefoon: 02152-64469, uitsluitend in de avonduren.

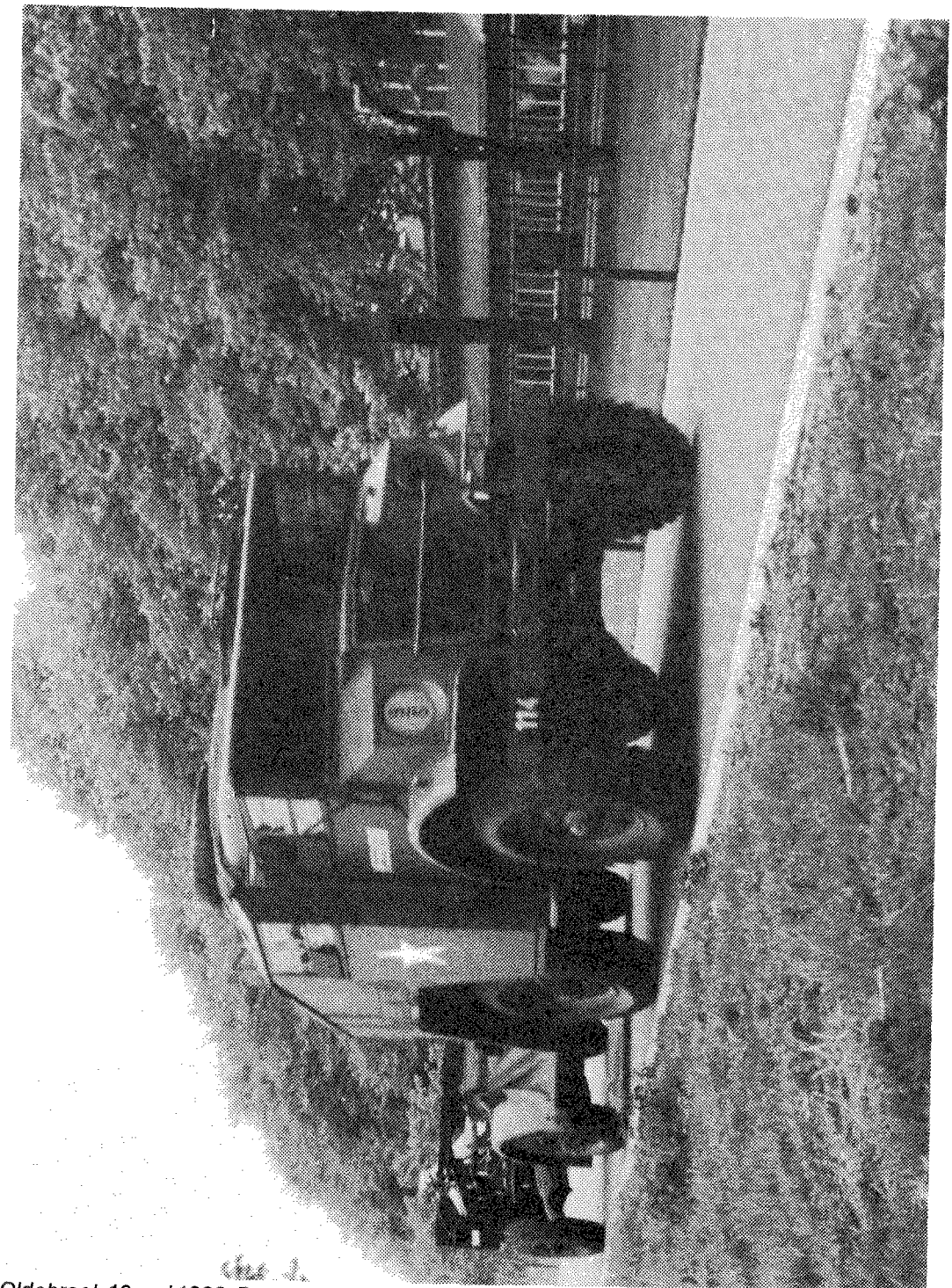

Oldebroek 19 mei 1982. De gereviseerde Quad rijdt met munitie-voorwagen en 25 ponder kanon het A.S.K. binnen. Een unieke aanwinst voor de Artillerieverzameling aldaar.
Foto: Stichting Artillerieverzameling Oldebroek.

C.A. HESHUSIUS

Uit het dagboek van Luitenant Donck (XXV)

Donck tijdelijk postcommandant

'In lange tijd geen post gehad. Als je zo in de verte een rookpluim ziet of bij avond een licht, dan denk je: ha, daar komt een boot met de post; maar veelal verdwijnt het verschijnsel ook weer aan de horizon.'

Aldus een verzuchting in het dagboek in de tweede helft van december 1901, geschreven op een eiland ergens in die verre Zuidzee.

In het hedendaagse leven aan het einde van de 20e eeuw in West-Europa kijken vele mensen smachtend naar afbeeldingen van een tropisch eiland met klapperbomen en een mooi strand: hèt oord voor de ideale vacantie, peinst men dan. En in het dagboek van luitenant Donck, die op precies zo'n eiland zat, lezen wij dat hij er zich stierlijk verveelde en als maar naar de horizon zat te kijken of er geen schip kwam. Ja. men zat daar geheel zonder communicatie. Er was zelfs nog geen telefoonlijn langs de westkust, dit in tegenstelling met de noordkust, waar men van Koeta Radja uit, zoals wij eerder lazen, al reeds kon telefoneren met Padang-Tidji en Sigli in de Pedir-streek. Tegenwoordig zou men zeker telegrafie en radio hebben, maar toen nog niet. Het is waar: een dooie boel. Maar ook weer een bevestiging van het feit hoe belangrijk een brief in die dagen wel was. Gelukkig gebeurden er toen dingen die het saaie afwachten beëindigden: een nachtelijke patrouille aan de vaste wal voor controle of er zich geen kwaadwilligen bevonden in de pepertuinen. Atjeh was destijds bekend vanwege de peperaanplantingen; peper bracht geld op, maar niet altijd konden de kwekers in alle rust werken. Opstandige elementen konden voor onrust zorgen. Het was een lange mars in het duister; bij dagaanbreken moest men ter plekke zijn aangekomen.

Commandant was eerste-luitenant Van der Vlerk: de mars voerde bij duisternis door een oerwoud:

'Van der Vlerk en ik trokken er vannacht bijtijds op uit. Het was een prachtige sterrenhemel. Aanvankelijk hadden wij een goede weg, later werd het minder, vooral toen wij de hoogte in gingen. Van der Vlerk liep met 22 man voorop, daarachter de dwangarbeiders met de bagage en daarachter volgde ik met mijn sectie. Om half drie waren wij te Baté Kenagan, de enige kampong op onze weg (enkele kilometers verder); daarna trokken wij het gebergte in. De bedoeling was een bezoek aan de pepertuinen aan de andere zijde van de eerste heuvelrij te brengen. De vier flambouwen werden ontstoken, wat in dit oerwoud gemakkelijk kon maar ook nodig was. Op tekens met het fluitje werd gemarcheerd; één stoot was 'voorwaarts', twee stoten 'halt'.

Nu gebeurde het dat ik boven ons hoofd telkens één stoot hoorde, terwijl wij rustig doormarcheerden. Ik kwam er achter dat dit een nachtvogel moest zijn. Van der Vlerk begreep er niets van en dacht dat ik dat geluid maakte, totdat ik hem op die nachtvogel attent maakte. Om half vijf hielden wij halt op het punt waar wij moeten afdalen om in de pepertuinen te vallen; de fakkels waren gedoofd en thans wachtten wij het aanbreken van het morgenlicht af. Een uur later daalden wij snel af; de eerste huizen werden omsingeld maar bleken verlaten te zijn.

Kort daarna hoorden wij een schot dat de bevolking alarmeerde; thans snorden de kogels door de bomen. Wij liepen snel de nederzetting door, maar de djahats (kwaadwilligen) waren in de wildernis verdwenen. Een verdere doorzoeking leverde niets op, zodat wij de terugtocht aanvaardden.

Ik stond verbaasd over de zeer gevaarlijke punten welke wij des nachts gepasseerd waren; één enkele misstap en je was in een steile diepte verdwenen. Later hadden wij nog een aardig schouwspel: in een verbreding van een riviertje baadden enige olifanten die ons niet hadden opgemerkt.'

Aan de ruige westkust van Atjeh zou later een weg gereedkomen welke, honderden kilometers lang, vaak langs de kust van de Indische Oceaan, zuidwaarts zou voeren naar het volgende gewest: Tapanoeli. Een spoorweg, zoals aan de noord- en oostkust, zou hier niet worden aangelegd. Reeds in Donck's tijd was men al bezig met deze grote weg; hier en daar moest het tracé door de rotsen heen: dat was werk voor de specialisten van de genie:

'Een sergeant was met een patrouille en enige geniesolaten er op uit om rotsen te laten springen, daar deze voor de aan te leggen weg een hindernis vormden. Een uur later ontving ik bericht dat de genie

terstond moest terugkomen daar deze terug naar Koeta Radja moest. Ook mij werd verzocht op het eiland te komen. Dadelijk zond ik de sergeant een order om terug te keren naar het bivak en toen alles binnen was, staken wij met de djalor (bootje) naar de overkant over.'

Militairen van de genie waren *'op Atjeh'* erg schaars; ze waren van uit de hoofdstad naar hier uitgeleend maar dat scheen nu afgelopen te zijn. Maar er was nog meer aan de hand want niet alleen de genie ging met de boot mee. Ook Donck zou plotseling met zoveel man verscheept worden.

'Van der Vlerk vertelde mij dat ik op bevel van Koeta Radja met 50 bajonetten naar Ketapan Pasir moest om dat bivak te bewaken omdat de aldaar gelegerde marechaussees 'op colonne' gingen. Ik bleef bij de dokter rijsttafelen om daarna weer naar Lho Kroet te gaan teneinde mijn spullen in te pakken. De onderluitenant nam het commando over. Alles geregeld hebbende voer ik weer naar het eiland om mijn bagage gereed te maken.'

De aanduiding *'met 50 bajonetten'* doet heden ten dage nogal antiek aan; destijds was het een alleszins courante militaire uitdrukking die zonder meer aangaf dat Donck met 50 man scheep moest gaan. Ook bij de cavalerie sprak men destijds met dit soort termen: wij rukken uit *'met 30 sabels'*, betekende dat men met 30 man op stap ging. Maar tevens zijn wij hier getuige van een heel normale zaak, namelijk dat als van een bepaald bivak nagenoeg de hele sterkte aan troepen naar elders wordt gedirigeerd, het tegelijk een noodzaak wordt om dat bivak tijdelijk door andere eenheden te laten bewaken. Zou men die voorzorg niet nemen en een post nagenoeg geheel van zijn militaire potentiëel ontdoen, dan zou de verzetspartij van deze nalatigheid prompt dankbaar gebruik maken en die post aanvallen en in brand steken, met alle voorraden en wellicht ook de zieken, burgers, vrouwen en kinderen molesteren en/of wegvoeren.

De betrokken post, Ketapan Pasir, was er een van het Korps Marechaussee (we weten het al, nu zou men ze *'commandotroepen'* kunnen noemen) en lang circa 40 km zuidelijker aan de zee tussen de kustplaatsjes Tjalang en Kroeng Sabé, beide ooit ook eens militaire posten. Deze speciale troepen nu werden herhaaldelijk in mobiele *'colonnes'* daar ingezet waar het op dat moment in Atjeh nodig was; na de inzet keerden de marechaussees weer terug naar hun vaste bivak.

Aldus: op zondag 22 december 1901 was Donck met zijn mannen al in het ochtendduister vaargereed:

'Daar ik te Ketapan Pasir als officier alleen zal zijn en een onbekend aantal dagen daar zal blijven, heb ik veel bagage - vooral eten in blik - mee moeten nemen. Er viel dus veel te doen. Om vier uur 's middags moest de bagage aan boord ingeladen worden. Om vijf uur 's morgens stond mijn detachement gereed, waarna de inscheping van militairen, werklieden en koelies een aanvang nam. Ook de dokter ging mede, daar deze de colonne van de marechaussee moet vergezellen.

Het werd zeven uur alvorens de Zeeduif onder stoom ging.'

De verplaatsing overzee geschiedde met een vaartuig van de Gouvernements Marine, de *'Zeeduif'*. Donck moet zich, hoewel hij het in zijn bescheidenheid niet noteerde in zijn dagboek, een grote commandant gevoeld hebben: zelfstandig overzee opereren met een relatief sterk detachement . . .

Overigens hebben we hier eens duidelijk kunnen meemaken wat voor verplaatsingen er allemaal tevóren moesten geschieden alvorens een colonne marechaussee op stap kon gaan. En ook worden wij opnieuw geconfronteerd met het schrijnende tekort aan militaire artsen in het KNIL. Dat tekort is er bijna altijd geweest, ook al omdat er in Nederlands-Indië pas circa 1906 een scheiding kwam tussen de militair geneeskundige dienst en de civiele geneeskundige dienst[1]; tot die tijd moesten de militaire artsen voor alles opdraaien. In dat zelfde jaar zette men in de grote militaire hospitalen reeds inheemse artsen in, de *'doktor djawa'* (met een wat eenvoudiger in Indië opgezette opleiding) teneinde vooral de behandeling van zieke militairen van Indonesische landaard door landgenoten te laten verrichten.[2]

'Tegen tien uur lagen wij voor Ketapan Pasir. Met de enige sampan (prauw) die daar is kwam Geertsema Beckering de commandant van Ketapan Pasir aan boord en stelde de kapitein van de Zeeduif voor een eindje verder te gaan liggen waar het debarkeren gemakkelijker was. Zo werd het één uur in de middag alvorens wij in het bivak waren. Alles wat ik moest overnemen deden wij na de rijsttafel, om voor het donker klaar te zijn. Spoedig daarna ging ik naar bed om eens fijn uit te maffen.' (en de volgende dag:)

'Voor de zon aan de hemel stond was ik al buiten.

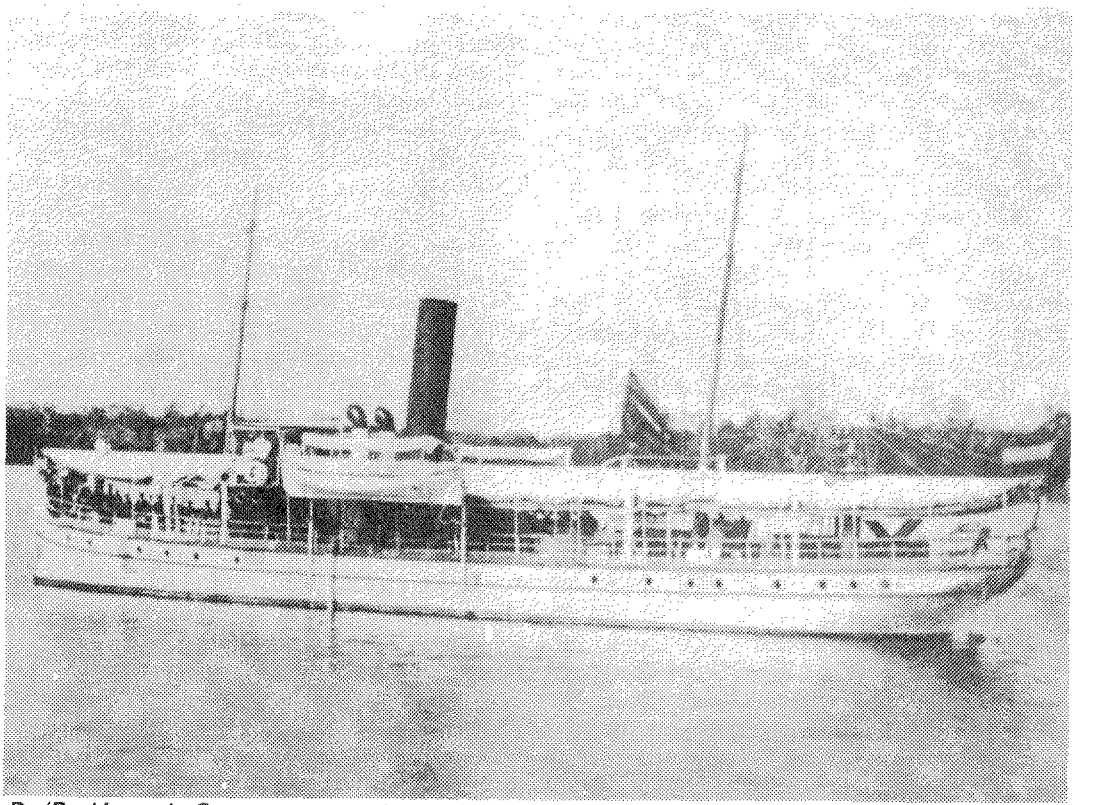

De 'Brak' van de Gouvernements-Marine bracht op een vroege morgen een arts naar de buitenpost Ketapan Pasir aan Atjeh's westkust. *Foto: Bureau Maritieme Historie.*

Mijn hut staat op zes pas van de zee; strand is er niet, want rotsen en riffen liggen op de kust waar de golven tegen aan kunnen beuken. Mooi uitzicht heb ik hier; vlei me met de hoop mooie zonsondergang te kunnen zien. Onze taak is hier werken aan de wegen, wat door chinese koelies wordt gedaan, terwijl onze patrouilles voor bescherming zorgen. De marechaussees marcheerden om acht uur af. Ik was thans alleen; bij het detachement zijn nog twee europese sergeanten ingedeeld; de fuseliers zijn Javanen.
Om de tien dagen komt de boot van de Gouvernements Marine vivres brengen, terwijl één der flottieljevaartuige van de Koninklijke Marine af en toe komt kijken, speciaal voor de dokter, die dan ziekenrapport houdt. Overigens houd ik iedere dag zelf ziekenrapport. Een indisch officier moet àlles kennen en kunnen, speciaal op Atjeh.'
Inderdaad: de dokter was met de marechaussee's mee vertrokken en luitenant Donck zat helemaal als zelfstandig postcommandant op Atjeh's westkust; het waarnemen van dit belangrijke commando was een kolfje naar zijn hand. En dat helemaal ver weg aan de Oceaan. Natuurlijk dwaalden zijn gedachten toch even af naar het koude vaderland, geen wonder, het was kerstmis:
'Gistermorgen mij op de hoogte gesteld van de wegwerkzaamheden. Het is regenachtig en kil. Toen ik 's middags mijn dagboek tevoorschijn haalde, kwam ik tot de conclusie dat het Eerste Kerstdag was. Ik schijn al los te geraken van hollandse gedachten. Het weer is nog niet beter. (en daarna in het dagboek:)
Tweede Kerstdag. Goed weer. Vanwege het kerstfeest dat ik gisteren vergeten had, een sapi (rund) laten slachten; wij kunnen daar twee dagen van smullen. Er heerst hier een muskietenplaag. 's Avonds genoten van de mooie zonsopgang. Ik herdacht de kerstdagen van 1898, 1899 en 1900; dit is nu mijn derde kerstfeest in Indië.'
Het ter beschikking gestelde rund zal ongetwijfeld uit de eigen veekraal van het detachement afkomstig zijn geweest.
Belangrijke, ver afgelegen militaire posten op de Buitengewesten hadden eigen logistieke voorzieningen in de vorm van een veekraal en een groententuin. In de jaren rond de eeuw-

wisseling was dit een noodzaak om de troep geregeld te kunnen voorzien van vers vlees en verse groenten en fruit. Aanvoer over land en per vaartuig was toen geheel uitgesloten en ook de bewaarfaciliteiten (koelkasten e.d.) ontbraken geheel. Ook later, toen modern vervoer beschikbaar was bleven de meeste veekralen en moestuinen bestaan omdat nog niet alle noodzaak verdwenen was, maar ook omdat men aan deze instellingen gewend was en aldus op voordelige wijze zelf in de behoeften kon blijven voorzien. Als werkkrachten bij het vee en in de tuinen fungeerden steeds de reeds eerder genoemde inheemse dwangarbeiders die (met langdurige vonnissen) bij de militaire detachementen buiten Java werde geplaatst.

'Het is hier 's morgens en 's avonds koud; ook in mijn hut; als ik 's nachts een ronde maak heb ik altijd een burnous (jak) aan; in de Pedir nooit. Vannacht op twee uur wekte de wachtcommandant mij met de mededeling dat koeien uitgebroken waren en buiten het bivak op de weg waren. Ik gaf hem de raad de beesten maar rustig te laten lopen; zij zouden 's morgens wel weer terug komen, hetgeen ook werkelijk het geval was.

Jammer dat ik niet voldoende soldaten heb om eens uit te rukken; heb echter het voornemen mijn oudejaarsavond op patrouille te gaan. Eentonig is het leven; eentonig het eten; de enige vrucht welke te verkrijgen is, is de pisang. Geen ingrediënten voor de rijsttafel zodat ik zelden rijst eet.

De gehele dag regen. Ook 's avonds regende het zo geducht dat er geen sprake was het beboste gebergte in te trekken. Mijn oudejaarsavond van 1901 bracht ik in slaap door.

De nieuwjaarsdag 1902 is de verjaardag van mijn verloofde; ik heb geen wijn en geen bittertje om op haar gezondheid te drinken.'

Eigenlijk geloven we nu niet helemaal in hetgeen het dagboek vermeldt: een luitenant en twee europese sergeanten en dan op oudjaar geen oude klare onder de kurk hebben in een koloniaal leger als je bovendien van te voren weet dat je allerlei spullen mee moet nemen. Maar enfin . . . Maar de regentijd in Sumatra is onvoorstelbaar en kan de mensen werkelijk wat somber maken. Op 2 januari waren de moessonwolken echter weer voorbij en gebeurde er gelukkig het een en ander.

'De zon was nog niet boven de horizon toen ik buiten kwam. De javaanse sergeant wachtcommandant kwam mij al tegemoet met de woorden 'kapal datang' (een schip in aantocht). Ik zag de gouvernementsstomer 'Brak' met de lichten nog aan. Dr. Dumont kwam mede. Deze was ingedeeld bij de colonne Heldens, welke ook op de Westkust opereerde. Van een paar rustdagen in Lehong (zo 70 km noordelijker aan de kust) werd gebruik gemaakt om de dokter met de Brak zowel naar Poeloe Raja als Ketapan Pasir te zenden.'

Op Atjeh's westkust waren wel enige militaire operaties aan de gang; dit zou steeds een onrustig deel van Atjeh blijven, zelfs na het tijdperk van de *'pacificatie'*, de periode volgend na de 1e Wereldoorlog. Tot ver in de jaren 20 bleef de westkust onrustig. Vooral in maart 1942, toen de Japanners ook op Atjeh waren geland, was de gehele westkust in volle opstand.

Maar nu terug naar de dagen van luitenant Donck. Er was weer even een arts op de post geweest. Deze dokter vertrok weer met de Brak en enige dagen daarna moest Donck als eigen dokter gaan optreden.

'Het dagelijks ziekenrapport baarde mij vanmorgen nogal zorgen. Er was een chinese koelie die over pijn in zijn tong klaagde. Anders zijn kininepillen en wonderolie zo de gebruikelijke medicijnen, maar tegen tongpijn wist ik niets anders te geven dan een spoeldrankje; hopelijk helpt het.

Een andere Chinees, een aarts opiumschuiver, beweerde dat hij koorts had, alhoewel de thermometer geen verhoging aangaf. Troosteloos liet ik de man gaan.'

Maar er kwamen ook andere complicaties.

'Vanmorgen kreeg ik bezoek van een Atjeher die mij vertelde dat de 'kompeunie' (nederlandse militairen[3]) *een bevriend kamponghoofd had doodgeschoten. De sergeant die zaterdag patrouille had, meldde mij dat een post op een Atjeher had geschoten nadat tevoren enige schoten op de patrouille waren gelost. De post had toen bij het zien van een Atjeher zijn schot gelost, waarop de sergeant terstond daarop was afgegaan, maar niets van bloed of lijk of gewonde had bespeurd. Hij kwam toen tot de overtuiging dat het schot mis was geweest. Toen ik dus het bericht kreeg, ging ik met een patrouille naar de kampong om zelf een onderzoek in te stellen.'*

Wij nemen aan dat Donck - al zegt hij het niet met zoveel woorden in zijn dagboek - op zijn quivive was en indachtig een mogelijke hinderlaag in de *'sikap awas'* of alarmpositie heeft gemarcheerd.

'Toen wij de eerste huizen van de kampong bereikten moest de spits op een Atjeher schieten die bij het zien

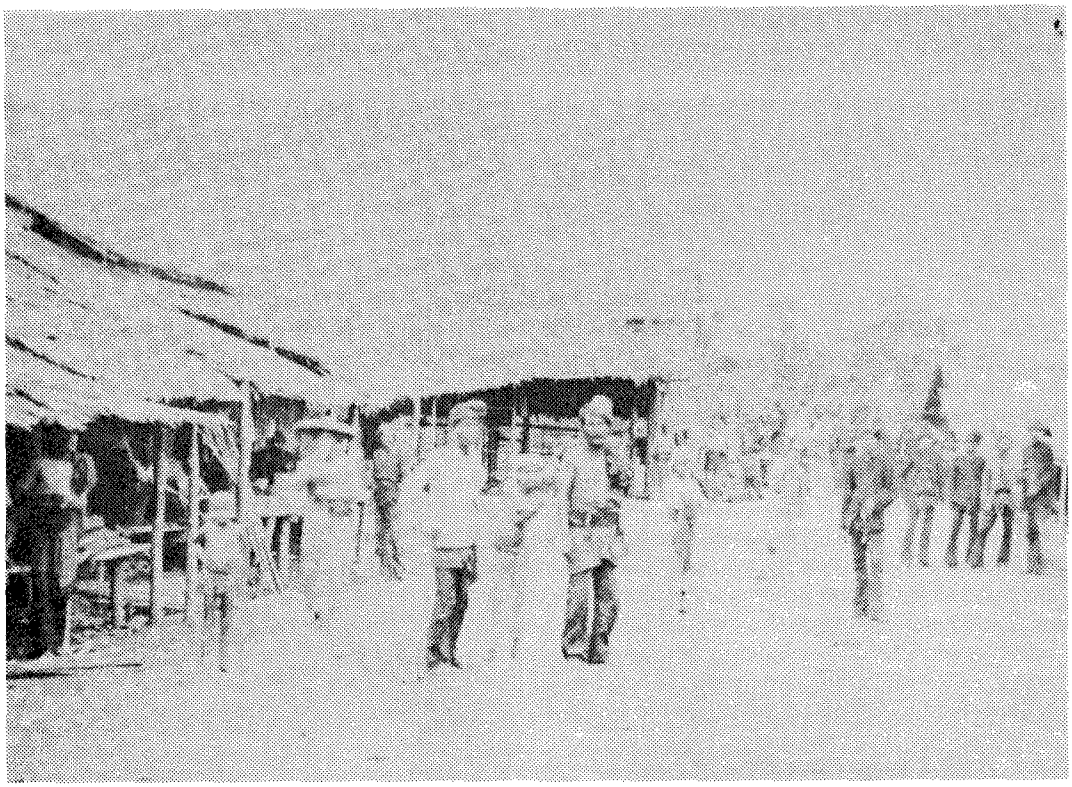

Een markant beeld van mensen uit een Atjehse kampong uit Donck's tijd. Als er hier nu plotseling op een van onze patrouilles werd geschoten, wie was dan wel de schutter?
Foto: Mevrouw Berenbak-Berkhout.

van de patrouille weg vluchtte. Het schot was mis en de kerel in de rimboe gevlucht.
Een hadji (iemand die een bedevaart naar Mekka heeft gemaakt) en twee vrouwen stonden bij het huis van waar uit de man vermoedelijk gevlucht was; inlichtingen konden (wilden) zij mij niet verstrekken. Later trof ik de huiseigenaar, die ik zolang zal vasthouden totdat de vluchteling zich overgeeft.
Aan het sterfhuis gekomen zag ik daar werkelijk het stoffelijk overschot van een man; ik zag dat de kogel bij de navel was ingegaan en op zij het lichaam had verlaten. Uit het verhaal vernam ik, dat toen de volgende morgen de man nog niet thuis was, men aan het speuren was getrokken en het lijk in een bosje had gevonden.'

Ja, en daar stond Donck dan. Hij noteerde niet wat hij verder deed. Niemand zal ooit hebben geweten of de man wel djahat was of volkomen onschuldig. Deze situaties krijgt men in een gebied waar patrouilles zijn en een verzetspartij in burger tussen de gewone burgers. Als patrouille weet men niet, wanneer er geschoten wordt, welke burger echt burger is en welke burger een guerillastrijder. Er had net zo goed een soldaat van de nederlandse patrouille gedood kunnen worden. Een uiterst moeilijke zaak, waarover men nimmer uitgeredeneerd raakt.
Krijgsverrichtingen brengen voor velen diep menselijk leed mee. Enkele dagen later maakte Donck nog een notitie waarbij wij kennis maken met nòg een menselijk drama; ditmaal van een weesje:
'Een jeugdig Atjehertje zocht mij vaak op; een aardig kereltje. Een paar jaar geleden is dit kind in een benteng aangetroffen, nadat deze door onze troepen was bestormd. Het was het enige levend wezen. Een van de soldaten nam het als kind aan.' (benteng= fort, stelling, sterkte enz.)
Een trieste realiteit die in Atjeh meer had plaats gevonden en ook nog wel een paar maal zou gebeuren. Bij een bestorming van van een verzetshaard of een sterkte door het KNIL, kwam het voor dat na herhaalde sommatie de tegenpartij zich niet overgaf en voort ging met schieten op onze troepen. Herhaal-

delijk vochten in alle fanaatheid en moed van het volk van Atjeh ook vrouwen en kinderen mee.
Een dag of tien na nieuwjaar kreeg Donck weer last van koortsaanvallen; dat moest weer malaria zijn.

'De koorts van gisteren is na het slikken van kinine weer weg, maar ik ben toch slap. Vanavond is het de vooravond van het Inlandse Nieuwjaar. De Inlanders mochten tot tien uur 's avonds dobbelen.'

Met veel javaanse soldaten in het bivak, allen Islamiet, was het mohamedaanse nieuwjaar of *'lebaran'* een belangrijk festijn. Normaal werd dit gevierd met vuurwerk en dobbelen. Nu, in verzetsgebied mocht er uiteraard geen vuurwerk zijn: resteerde dus het dobbelspel met kaarten. Het was ook in het kampement op hoogtijdagen officiëel toegestaan. Maar Donck, de enige officier, lag woelend met koorts te bed; hij noteerde nog de volgende dag:

'Gevoel mij nog niet senang (lekker). In de morgenuren kwam H.M. Assahan op de rede. Dokter Bloemink, die ik nog in Den Helder had leren kennen, kwam inspectie houden. Er waren vele zieken, zowel soldaten als koelies; zes moeten terug naar Poeloe Raja. Ook mij wilde hij mee nemen, maar dat zou tòch niet gaan. Ik vroeg hem mij wat wijn en sigaren uit mijn huis mede te brengen want hij wilde mij over een paar dagen nog eens zien. Toen hij met de Assahan weer weg was, kon ik de post eens doorlopen. Ondertussen kwam de prauw welke hem aan boord gebracht had terug; de prauwvoerder bracht mij drie flessen wijn met de groeten van dokter Bloemink. Dat was reuze aardig.
Van der Vlerk schreef mij dat ik voorlopig nog niet terug zou komen.'

Natuurlijk bleek ook deze laatste veronderstelling van het dagboek onjuist te zijn, want twee dagen later verscheen er een schip met weer geheel tegengestelde orders:

'Later in de morgen kwam de Assahan weer opdagen. In de prauw zaten dr. Bloemink en . . . de onderluitenant. Daar begreep ik niet veel van. Bloemink vertelde mij dat Van der Vlerk binnenkort met een acht dagen verlof naar Kraton wilde en in dat geval moest ik op Poeloe Raja zijn. Nu Bloemink hem vertelde dat ik op Ketapan Pasir last van de 14-daagse koorts scheen te hebben, was dit voor hem aanleiding om de onderluitenant naar dit bivak te zenden. Ik gaf dus de commandopost over, pakte mijn boeltje bijeen en om een uur zat ik op de Assahan, waar ik met Bloemink de tafel alle eer bewees.
Fijn was het op zee; jammer dat de reis maar drie uren duurde, want om vier uur lagen wij weer te Poeloe Raja; na drie weken weg geweest te zijn.
Tegen de avond kwam de Paketboot. Vastenou die bij de Marechaussee's gedetacheerd is kwam mede; leuk om hem weer eens te ontmoeten.'

'De Paketboot' was een schip van de K.P.M.; de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, een civiele onderneming die al vanaf 1880 in de Indische Archipel voer.
Wel, na drie weken was Donck dan weer terug op het eiland Poeloe Raja na zijn zelfstandig commando elders. Collega Vastenou kende hij nog van zijn tijd op Bangka, nu schijnbaar alweer zo lang geleden.

Noten:

1. Wetenschappelijk Jaarbericht van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap; 1906, blz. 47.
2. Idem, blz. 47.
3. De term *'kompenie'* (in het atjehs *'kmpeunie'*) duidde tot het einde van de koloniale tijd in zijn algemeenheid het nederlandse gezag aan.
   Het was een verbastering van het woord *'Compagnie'* dat op zijn beurt weer gerelateerd was met de Verenigde Oost Indische Compagnie.

(wordt vervolgd)

★

TRITT HISTORISCHE UNIFORMKALENDER 1984

Ook dit jaar zal het mogelijk zijn deze kalender bij de vereniging tegen sterk gereduceerde prijs te betrekken. De prijs voor de aflevering 1984 bedraagt *f* 28,50 exclusief verzendkosten (adviesprijs voor de handel *f* 39,75). Om de bijkomende kosten te besparen bestaat de mogelijkheid de kalender af te halen op de jaarvergadering of bij de Sectie militaire geschiedenis (bij de heer E.W. van Popta) of in Wassenaar ten huize van de penningmeester.

Schriftelijk bestellen

bij de penningmeester van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de militaire historie, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar onder vermelding van de wijze waarop U de kalender wilt ontvangen. Voor de goede orde maken wij U er op attent, dat slechts de schriftelijk bestelde exemplaren door de vereniging ingekocht zullen worden. Vergeet Uw bestelling dus niet tijdig op te geven.

J.B.

J. ALBARDA, Studieafdeling Militaire gedenktekens en monumenten

MILITAIRE GEDENKTEKENS (15)

Als aanvulling op de gedenktekens betreffende N.S. personeel, opgenomen in het laatste LUSTRUM nummer, ontving ik van de heer drs. H. Romers nog twee stuks, nl.:

248. **Amsterdam-Watergraafsmeer.** Vóór het dienstgebouw N.S. Betonnen sokkel met gedenksteen. Deze sokkel stelt voor een betonnen schuilplaats, die tijdens de Tweede Wereldoorlog als schuilplaats op de tender van een stoomlocomotief was geplaatst. De gedenksteen draagt het gevleugelde spoorwieltje. Tekst:
Ter herinnering aan onze gevallen kameraden in de oorlog 1940-1945.

MCN	G. Altena
LLG MCN	W.v.d. Pol
MCN	G. van Eeden
LLG MCN	N.A. de Haas
OMCN	T. Eggens
MCN	P. Cats
WGR	A. Kootstra
CCS	J.van Dam
LPTS	E. Nabarro

De betonnen sokkel is een schuilplaats, die tijdens de oorlog op de locomotief stond.

Tijdens de oorlog reden vele locomotieven met een betonnen schuilplaats op de tender.

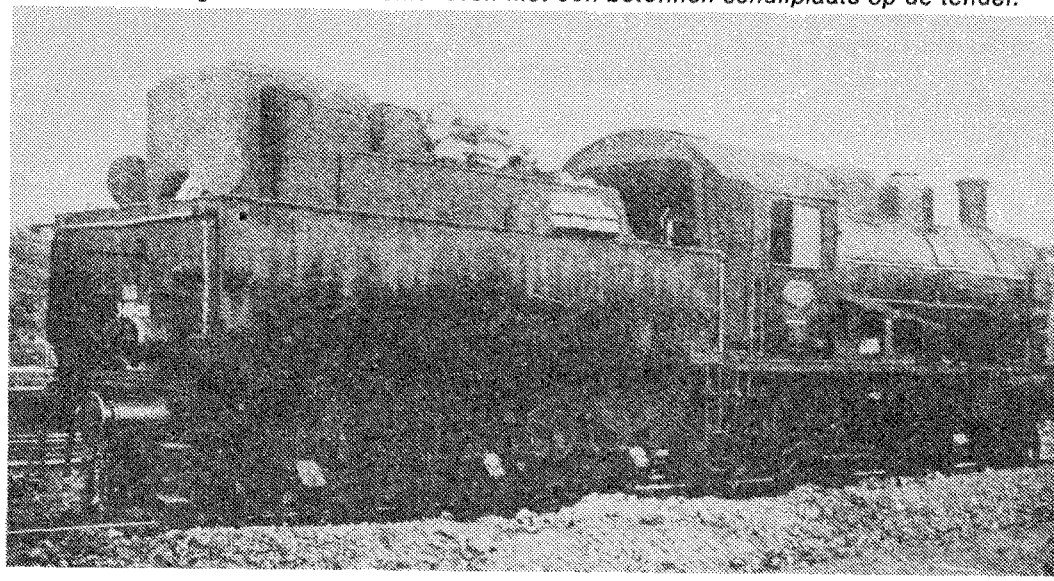

LLG MCN Th.M. Roest van Limburg

(MCN = machinist, LLG MCN = leerling machinist, OMCN = ondermachinist, WGR = wagenmeester, CCS = chefcommies, LPTS = locomotiefpoetser.)

249. Aan de spoorlijn Amsterdam-Hilversum, bij KM 8.050 links aan de spoorlijn. Gedenksteen met de tekst:
Hier vielen op 17 december 1944 voor het vaderland
Pieter Wagenveld, geboren 8 september 1914 Zeist,
Eduard F. la House, geboren 6 juli 1919 Zeist,
Albert Faber, geboren 10 september 1907 Zeist,
Cornelis de Graaf, geboren 20 februari 1912 Tienhoven,
Albert Regenboog, geboren 28 juli 1926 Haarlem.
'Eere zij hun nagedachtenis.'

250. **Aldega,** Gemeente Smallingerland. Op de dorpsgrens aan de Hege-Dyk ligt een zwerfkei, omheind, genoemd *'DE BLAUWE STIEN'*. De erop zichtbare gletsjerkrassen worden in volksverhalen verklaard als zwaardhouwen van de Munsterse soldaten uit de jaren 1672-1674, die hier verblijf hielden op gezag van de vorst-bisschop Christoph Bernhard van Galen (Bommenberend). Vooral door krachtig optreden van Albertine Agnes werd het Fries verzet tegen de bisschopslegers aktief.
Bron: K.L. Sierksma, lid van onze vereniging.

251. **Barrahûs.** Gem. Leeuwarderadeel.
Bij de boerderij *'Nieuw Barrehuis'* staat een zandstenen beeldje, voorstellende een soldaat uit het keizerlijke infanterieregiment van de Keurvorst van Beieren (1741-1745). De betekenis van het monumentje is onbekend.
Bron: K.L. Sierksma.

252. **Boksum,** gemeente Menaldumadeel. Ned. Herv. Kerk. Herinneringsbord (17e eeuw) aan de slag bij Boksum op 17 januari 1586. De vaandrig van Willem Lodewijk, Otto Clant, gedroeg zich opmerkelijk moedig, maar sneuvelde tegen de overwinnende Spaanse legeraanvoerder van Duitse afkomst Johann Baptiste de Tassis.
Bron: K.L. Sierksma.

253. **Blessum,** gemeente Menaldumadeel, Ned. Herv. Kerk. Gedenkbord als onder 252. Bron. K.L. Sierksma.

254. **Boarnburgum,** gemeente Smallingerland. Tussen het watertje de Drait en de Biskopswei een met een hek omgeven plek, waar volgens de sage soldaten van Chr. B. van Galen (Bommenberend) of ook die bisschop zelf begraven zouden zijn. Zie no. 250.
Bron: K.L. Sierksma.

255. **Dokkum.** Stadhuis. Bij de trapgang een tegeltableau, voorstellende een draak die door een schil wordt tegengehouden. Getekend door: tekenaar Poot.
Uitvoering: Makkumer aardewerkfabriek Tichelaar. Aangeboden door: ex onderduikers. Onderstaande spreuk is van de evangelist Visser.
'Bij 't wilde woen van 't bruine beest,
is Dockum ons ten schut geweest.'
Bron: Reitsma, blz. 60.

256. **Dokkum.** In 't processiepark St. Bonifatius is onder de 12e statie een gedenkplaat aangebracht ter nagedachtenis aan Prof. Dr. Titus Brandsma O. Carm. die op 26 juli 1942 te Dachau stierf. Tekst:
'Want Gij O Jezus zijt bij mij
Ik was U nimmer zo nabij
Blijf bij mij bij nacht en dag
Uw bijzijn maakt mij alles goed.'
Dit was het laatste couplet van een gedicht van Prof. Brandsma in de gevangenis te Scheveningen geschreven op 12 en 13 februari 1942. Vervaardigd door de tekenaar/beeldhouwer Jac. Maris te Heumen. (Zie ook de straatnamen in Dokkum, Bolsward, Joure en Woudsend).
Bron: Reitsma, blz. 61.

257. **Dokkum.** R.K. Kerk. Twee ramen aangebracht door de évacué's uit Limburg 1944-1945. Het andere raam spreekt de

dank uit van Gelderse évacué's.
Bron: Reitsma, blz. 62.

258. **Dokkum.** Vijf straatnamen die herinneren aan de Tweede Wereldoorlog, nl. Parachute - Verzetsstrijder - Bevrijdingslaan - Canadezenlaan en Koeriersters.
Bron: Reitsma, blz. 64.

259. **Dokkumer Nieuwe Zijlen,** gemeente Kollumerland. Soensterdijk. Verzetsmonument voorstellende een Friese mannenfiguur, die zijn linkerhand beschermend om een meisje geslagen heeft en in de rechterhand een geweer draagt.
Opschriften op vier aangebrachte platen:
Aldfaers erf, wij weitsje oer dij!
Gerrit Bleeker - 15-4-45
Heine de Bruin - 16-4-45
Jacob de Graaf - 15-4-45
Pieter Postma - 15-4-45
van de Binnenlandse Strijdkrachten.
-
Zij streden als Friezen voor Vrijheid, Waarheid en Recht ter bevrijding van het Vaderland.
1940-1945
-
Deze worsteling bereikte een hoogtepunt in de bevrijdingsdagen 14-16 april 1945 bij de strijd om Dokkumer Nieuwe Zijlen.
Ontworpen en vervaardigd: Nico Onkenhout uit Amsterdam. Onthuld: 15 april 1950.
Zie voor Gerrit Bleeker zijn straatnaam te Kollum; voor Jacob de Graaf in Kollumerpomp; voor Heine de Bruin in Oudwoude en voor Pieter Postma in Kollumerzwaag.
Bron: Reitsma blz. 109. Dit monument is reeds genoemd onder nr. 96, Mars et Historia, maart/april 1982.

260. **Dongjum.** Gemeente Franekeradeel, Ned. Herv. Kerk. Grafmonument voor Sicco van Goslinga 1664-1731, vijfmaal Gedeputeerde te velde in de jaren 1706 -1711. Vervaardigd door J.B. Xavery in 1737.
Bron: K.L. Sierksma.

261. **Dongjum.** Aan de weg tussen Dongjum en Boer. Monument. Tekst:
Hjir fallen yn'e strijd tsjin
ûnrjocht en gewelt op 8 maart 1945
P.A. Glastra van Loon, G.C. Tinkelenberg, J. Hijlkema, B.v.d. Pal, H. Roth.
Ontworpen en gemaakt door steenhouwerij Wicubo (Wiebe Cuperus, Bolsward). Geschonken door vrienden van Glastra van Loon o.l.v. J. van der Molen, oud hoofd Christelijk Volksonderwijs in Scharnegoutum. Onthuld: 4 mei 1965.
In de Ned. Herv. Kerk een gedenkplaat voor de zelfde slachtoffers. De fusillade was het gevolg van de aanslag op Grietje Sinnema, zij was in dienst van de vijand, maar werd eerst twee weken geschaduwd om zeker te zijn dat de liquidatie verantwoord was. Zij werd echter niet dodelijk getroffen en na de bevrijding gearresteerd.
Bron: Reitsma, blz., 79 en 80.

262. **Doniaga.** Gemeente Doniawerstal. Gedenksteen in muur van een boerderij. Op 15 maart 1945 ontstond er een vuurgevecht tussen leden van de Wasserschutzpolizei en die van de B.S., waarbij aan Duitse zijde twee man sneuvelden. Als vergelding werden op 17 april 1945 op het erf van de boerderij gefusilleerd de politieke gevangenen: Albert Koopman - Jeen Hornstra - Hotze Brouwer - Thomas Kuurstra - Jelle Boersma - Roelof Knol - Wiepke Hof - Yde Yntema - Dirk de Ruiter en Siebe de Ruiter. De boerderij werd verbrand en in 1948 herbouwd.
Bron: Reitsma, blz. 66.

263. **Donkerbroek.** Gemeente Ooststellingwerf. Algemene begraafplaats. Gedenkteken. Tekst:
1940 1945
Voor hen die vielen.
Luite.
Luite Middendorp's ouders hadden een Joods meisje opgenomen. Het meisje werd op 24 juni 1944 weggehaald en Luite kwam in Bergen Belsen, waar hij op 14 april 1945 stierf.

Opdrachtgevers: Oranjevereniging en Dorpsbelang. Steenhouwerij: Eygelaar uit Wolvega.
Bron: Reitsma, blz. 154.

264. **Drachten.** Gemeente Smallingerland. In het park *'Haersma State'* aan de Stationsweg. Wit kruis naast muur. Tekst:
'Fallen foar frijdom en rjocht,
achtsjende de mienskiplike saek heger
as it libben fan harsels.'
Hendrik Eenkooren, Reimer Feitsma, Petrus Keverkamp, Johannes Erich, Tjalling Wagenaar, Dirk de Vries, Jan de Vries, Marten de Vries, Gerhardus Wagenaar, Pieter Blom, Taeke Halma, Jan Visser, Bauke Lyklema, Jouke Wiersma, Johannes Boleij, Johannes Tichelaar, Geert Blauw.
Ontwerp: ir. J.J.M. Vegter. Onthuld: 14 april 1955.

H. Eenkooren sneuvelde op 12 mei 1940 als stoker a/b Hr. Ms. 'Bulgia'. Hij staat ook vermeld op het monument op het Erehof van de Noorderbegraafplaats te Vlissingen.
R. Reitsma sneuvelde op de Grebbeberg als dpl. sld. op 13 mei 1940.
P. Keverkamp stierf op 5 februari 1945 in Mauthausen.
J. Erich, zie Dokkumer postkantoor en het monument op de Noorderdwinger.
T. Wagenaar, zie gemeentehuis Drachten en zijn straatnaam aldaar.
D. de Vries, zie Drachten, monument achter de Fram garage en aan de rijksweg bij Menaldum en de begraafplaats aldaar.
J. de Vries, M. de Vries en Wagenaar, zie Legauke onder Opeinde.
P. Blom, hij verdronk toen hij piloten hielp.
T. Halma stierf in Neugengamme, 3 maart 1945.
J. Visser viel in een gevecht met de vijand op 14 april 1945; zie ook Ureterp en Leeuwarden.
B. Lyklema, zie Drachten, gebouw gemeentewerken.
J. Wiersma overleed 17 april 1945 na een autoongeluk bij Eelde.
J. Boleij, J. Tichelaar en G. Blauw, zie gebouw belastingen te Drachten.

265. **Drachten.** Gemeente Smallingerland. Gebouw belastingen aan de Opgang. Bronzen plaat. Tekst:

1940 1945
Fallen yn 'E strüd
foar rjocht en frijheit
Inspectie Belastingen Drachten
L.C. Bakker
G.J. Blauw
J.M. Boley
J.J. Erich
J.W.v.d. Hoek
J.B. Tichelaar

Gemaakt door: N.V. Metaalgieterij 'Holland' te Amsterdam. Zij werden door verraad in duitse handen gespeeld en stierven allen in concentratiekampen.
Bron: Reitsma, blz. 177.

266. **Drachten.** Gemeente Smallingerland. Gemeentehuis aan de Burgemeester Wuiteweg. Marmeren gedenkplaat. Herinnert aan Tjalling Wagenaar. Hij werd met de verzetsgroep 'Vrij Nederland' op 5 juli 1943 gevangen genomen en stierf in Neuengamme op 16 oktober 1944.
Bron: Reitsma, blz. 179.

267. **Drachten.** Gemeente Smallingerland. Hal gebouw gemeentewerken aan de Torenstraat. Marmeren gedenkplaat. Tekst:

mei 1940 mei 1945
Gedenkplaat
ter herinnering aan
BAUKE LYKLEMA

geb. 1 juni 1916 overl. 16 april 1945
Gevallen in de strijd voor
Vrijheid en recht.
Aangebracht door het
Gemeentebestuur van Smallingerland.

Onthuld: 8 november 1948.

Hij werd zwaar gewond op 15 april 1945 bij een vuurgevecht met Duitsers bij Steenendam en stierf de volgende dag in een Leeuwarder ziekenhuis. Zie ook Drachten Stationsweg, Haersma-

park.
Bron: Reitsma, blz. 180.

268. **Drachten.** Gemeente Smallingerland. Stationsweg achter de Fram-garage. Monument. Tekst:
'Yn'e twadde wrâldoarloch
binne fan it personiel fan de
Nederlandse Tramweg Maatschappij
fallen: R. Akkerman, H. van Kranen, Tj. de Vries, G.v.d. Veer, H. Nijholt, D. de Vries en G. Wagenaar. Har dea ropt ús ta trou oan wurk en Heitelân.
Direksje en personiel Nederlandse Tramweg Maatschappij.'
Ontwerp: Ir. J.J.M. Vegter en architect A. Witteveen uit Leeuwarden.
Onthuld: 1947.
Zij vielen hetzij door beschieting van trams door gealliëerde vliegtuigen, hetzij door represaillemaatregelen van de bezetters of tijdens gevechten met de vijand.
Zie ook twee monumenten bij en in Menaldum, drie in Drachten en en boerderij op Legauke onder Opeinde.
Bron: Reitsma, blz. 181.

BOEKBESPREKING

J.H.W. Veenstra e.a., **Als krijgsgevangene naar de Molukken en Flores - Relaas van een Japans transport van Nederlandse en Engelse militairen - 1943-1945;** Martinus Nijhoff / 's-Gravenhage, 1982, ISBN 90 247 9154 5, 442 pagina's, kaart, illustraties. Prijs *f* 39,50.

Als krijgsgevangene weggevoerd te worden, zonder enige bescherming van conventies of iets dergelijks, geheel vogelvrij. En dat per schip in oorlogstijd over vergelijkbare afstanden als van ons land naar Moskou, of naar Turkije of naar Lybië en Marokko: en dat in de tropen onder barbaarse omstandigheden en in handen van een stel onberekenbare oorlogsmisdadigers. Jawel, oorlogsmisdadigers, waarvan de ergste na afloop van de oorlog in de Pacific door militaire tribunalen ter dood werden veroordeeld en als straf aan de galg zijn opgehangen. Dit staat in het laatste hoofdstuk, getiteld: Epiloog.
Het is opvallend: niet een boek over het lot van de nederlandse krijgsgevangenen in de Pacific, want daarover zijn reeds eerder boeken verschenen, goede en minder goede. Dit is een goed boek en voor het eerst eindigt zo'n boek met een verhandeling van wat er na de oorlog met de verantwoordelijke japanse militaire autoriteiten is geschied. Niet als zucht naar een *'afrekening'* maar als afronding. Het is een goed en gedegen voorbereid boek dat ruim 35 jaar na de nederlaag van Japan is geschreven en dat alleen daarom al goed in elkaar zit; de auteur is naast schrijver ook coördinator geweest; menig ex-gevangene heeft er aan meegewerkt, ook van britse zijde. Want het gaat in dit boek over de lotgevallen van ca. 3500 nederlandse militairen en 2700 britse lotgenoten die in Nederlands-Indië gevangen waren genomen in de drie eerste catastrofaal verlopende maanden van de oorlog in de Zuidzee.
Al deze mannen werden van Java afgevoerd naar het oosten van de indonesische archipel naar het Kleine Soenda Eiland Flores en naar een drietal kleine eilanden in de Molukken. In die streken moesten in ijltempo militaire vliegvelden voor de Japanners worden geconstrueerd; het tij was voorbij; Japan kwam in moeilijkheden en vreesde door de Gealliëerden aangepakt te worden vanuit Australië op zijn zuidoost flank.
Dan maar krijgsgevangenen er heen als dwangarbeiders. In erbarmelijke omstandigheden. Ruim 1600 afgevoerden zijn op verschillende wijzen omgekomen, ruim een kwart dus. En dat terwijl het gemiddelde van de omgekomen nederlandse krijgsgevangenen in de Pacific iets meer dan 21 % bedraagt. Het is ook heel zinvol dat in de bijlagen zeer precies dodenlijsten zijn opgenomen: zoiets spreekt.
Van het bouwen en verruimen van de vliegvelden is niet veel terecht gekomen door de slechte organisatie van de japanse bewindvoerders. De transporten van en terug naar Java geschiedden met overvolle vrachtschepen in de ruimen waarvan de gevangenen werden opeengehoopt en waar honderden van hen al omkwamen door ziekten en verhongering. Slechte legering, gebrek aan medische verzorging, wanorganisatie, ondervoeding, mishandeling, executies en andere epidemieën op de eilanden deden de rest. Op de terugreizen werden de niet volgens de bestaande conventies gemarkeerde schepen met gevangenen tot overmaat van ramp aange-

vallen door gealliëerde onderzeeboten en vliegtuigen, hetgeen ook, o bittere ironie, het aantal slachtoffers vergrootte.
Het boek is een gedetailleerd rapport geworden, erg overzichtelijk en ook voor de buitenstaander goed chronologisch ingedeeld. Per kamp en per transport wordt alles op een verantwoorde niet emotionele wijze beschreven. Zakelijk, zoals het behoort, beheerst, maar daarom niet minder aangrijpend.
Er zijn ook diverse tekeningen en plattegronden opgenomen en zelfs nog een paar curieuze foto's van aan boord. Wij willen niet alles proberen te vertellen, men moet het zelf maar lezen. Vooral mensen die de japanse bezetting van Nederlands-Indië met al zijn verschrikkingen niet hebben meegemaakt kunnen uit dit onopgesmukte werk heel wat vernemen.
Voor de historici is bij het begin van ieder hoofdstuk een cursiefje geplaatst met enkele details omtrent het oorlogsgebeuren in deze streken en elders in de wereld: een chronologisch hulpstukje dat verrassend zakelijk aandoet.
Kortom, goed werk. Trouwens dat was ook het verlangen van hen die na zovele jaren met andere overlevende lotgenoten in het na-oorlogse Nederland als *'reünie'* in Den Haag bij elkaar kwamen.
Wij dachten dat dit verlangen op een uitstekende wijze tot werkelijkheid is gebracht.
Op zinvolle wijze is hierbij financiële steun geweest van het Prins Bernhard Fonds. En de uitgeverij Martinus Nijhoff heeft voor een goed ogende gepaste uitvoering zorg gedragen.

C.A. Heshusius

BESTUURSMEDEDELINGEN

Jaarlijkse algemene ledenvergadering 1983

Dit jaar zal de ledenvergadering plaats vinden in de Kolonel Palmkazerne te Bussum en wel op zaterdag 22 oktober a.s. In nummer 4 van Mars et Historia werd de ruilbeurs geannonceerd en het aanmeldingsformulier geplaatst. In de onderofficiersmess staan ons faciliteiten ter beschikking, zowel voor ruilbeurs als voor vergadering. Op welke wijze de Palmkazerne kan worden bereikt, kunt U vinden op het in dit nummer gepubliceerde kaartje.

Dagindeling ledenvergadering

10.00 uur: Opening, start ruilbeurs
12.30 uur: Lunch
13.30 uur: Jaarlijkse algemene ledenvergadering
15.00 uur: Lezing door de Reserve-Majoor der Infanterie A. Kok over *'Vrijwilligerseenheden in de Landmacht van 1798 tot heden.'*
16.30 uur: Vermoedelijk tijdstip van sluiting.

Agenda algemene ledenvergadering

1. Opening
2. Notulen van de vorige algemene ledenvergadering (zie Mars et Historia 1982 - 6, blz. 181-182)
3. Stichting Diekerhoff-fonds
4. Financiëel overzicht 1982 (zie Mars et Historia 1983 - 4, blz. 128-129)
5. Verslag kascommissie 1982-1983
6. Benoeming kascommissie 1983-1984
7. Jaarverslag van de secretaris
8. Jaarverslag *'Mars et Historia'*
9. Bestuursmutaties. Aftredend zijn de heren Heshusius en Den Beer Poortugael. Beide heren stellen zich herkiesbaar. Tevens benoeming van twee nieuwe bestuursleden, de heren M.H.G. Coolen en B.W. Hopperus Buma.
10. Rondvraag
11. Sluiting.

Jaarverslag van de secretaris

A. **Ledenbestand.**
De stijgende lijn, die tot het vorige jaar steeds het ledenbestand heeft gekenmerkt, is dit jaar helaas naar beneden omgebogen. Mochten wij in het verslag van 1981-1982 nog het heugelijke nieuws vermelden van een ledental van 404, nu moeten wij tot onze spijt constateren dat wij 393 leden sterk zijn.
In dit verslagjaar hebben 17 leden opgezegd en zijn ons 5 leden door de dood ontvallen, waar tegenover slechts 11 nieuwe leden zich hebben aangemeld.
Misschien is deze lichte teruggang te wijten aan de slechte economische toestand, hoewel een jaarcontributie van *f* 35,- toch geen beletsel hoeft te zijn.
Laten wij ons allen sterk maken voor de leden-

werving. In onze eigen kring zijn ongetwijfeld vrienden en kennissen, die onze vereniging nog niet kennen en wellicht graag lid willen worden.

B. **Bestuur.**
Op het daartoe aan hem gedane verzoek heeft de Lt. Kol. Klu b.d. M.H.G. Coolen zich tot de jaarvergadering belast met de waarneming van het secretariaat.

C. **Correspondentschappen**
De heer A.F. Lancker heeft zich bereid verklaard wederom het correspondentschap op zich te nemen van *'Overzeese Vestingwerken met Nederlandse Historie'.*

D. **Evenementen**
De volgende evenementen zijn in verslagjaar georganiseerd.

2 oktober 1982. Algemene ledenvergadering in de Bernhardkazerne te Amersfoort. De notulen van deze vergadering staan afgedrukt in Mars et Historia nr. 6, nov./dec. 1982.

5 maart 1983. Filmdag in het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum *'Generaal Hoefer'* te Leiden. Vertoond werden o.a. films over de Nederlandse troepen tijdens de tweede politionele actie, de begrafenis van de Generaal Spoor, de Nationale Reserve en Militaire journaals.

23 april 1983. Voorjaarsexcursie naar Amsterdam. De deelnemers hebben kunnen genieten van een welbestede dag. De rondleiding in het Rijksmuseum was zeer geslaagd, dank zij de zeer deskundige uitleg van de heer Sierksma.

Ruilbeurzen. De Stichting Samenwerkende Militaria-verzamelaars heeft in het verslagjaar diverse ruilbeurzen georganiseerd. Het bestuur van onze vereniging onderhoudt contact met de voorzitter van de stichting de heer P.A. Vermeulen om een goede coördinatie ten aanzien van evenementen te waarborgen.

E. **Ledenlijst.**
De ledenlijst heeft in het verslagjaar weer een aantal wijzigingen ondergaan. De nieuwe ledenlijst zal in het nieuwe verslagjaar worden samengesteld.

F. **Bibliotheek.**
De bibliotheek van de vereniging - ondergebracht bij het bureau Documentatie van de Sectie Militaire Luchtvaart Historie - behoeft nog steeds een goede catalogisering.

Routeschets omgeving Kolonel Palmkazerne

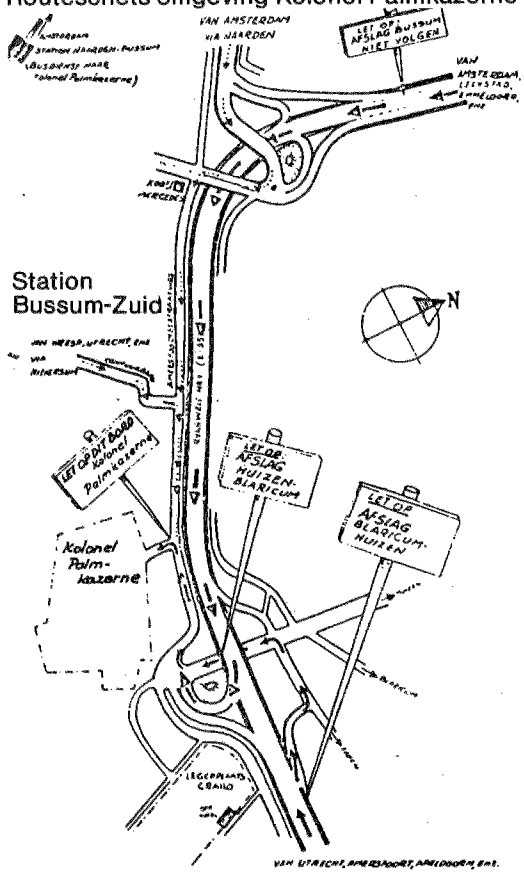

N.B. Bus 136 en 138 van station Naarden-Bussum naar de Kolonel Palmkazerne.

G. **Vergaderingen.**
Het algemeen bestuur heeft in het verslagjaar zes maal vergaderd, waarvan eenmaal met de afdelingscorrespondenten. Het is prettig te constateren dat het aantal aanwezige correspondenten groter was dan voorgaand jaar. Na de 100ste vergadering van het algemeen bestuur vond een samenkomst plaats met de oud-bestuursleden.
Deze *'reünie'* kan als zeer geslaagd worden bestempeld. De vergaderingen werden gehouden te Leiden, Utrecht (3 maal) en 's-Gravenhage (2 maal).

H. **Correspondentie.**
Contacten met gelijkgerichte verenigingen blijven gehandhaafd.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Sophiakade 5b,
Rotterdam 3016.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-522297
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL.

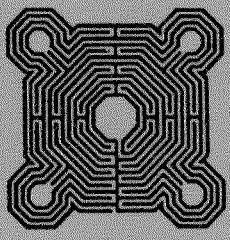

Boekhandel A. HOUTSCHILD

Papestraat 13, 2513 AV 's-Gravenhage,

tel.: 070-467949

Gespecialiseerde boekhandel voor de onderwerpen:

- *geschiedenis en politiek 20e eeuw*
- *militaire geschiedenis*
- *tweede wereldoorlog*
- *marine en maritieme historie*
- *militaire luchtvaart*
- *wapens en uitrusting*

Service: 5 - 6 maal per jaar een catalogus. Alleenvertegenwoordiging van Bernard und Gräfe Verlag, München - bijna alle titels voorradig.

Bibliotheek: Wij leveren alle binnen- en buitenlandse boeken tegen RIB-voorwaarden. Bibliografieën van leverbare boeken in USA, Engeland, Frankrijk en Nederland (najaar '82 ook Duitsland) op microfiches aanwezig, dus geen eindeloos gezoek, maar redelijk snelle levertijden.

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN
Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

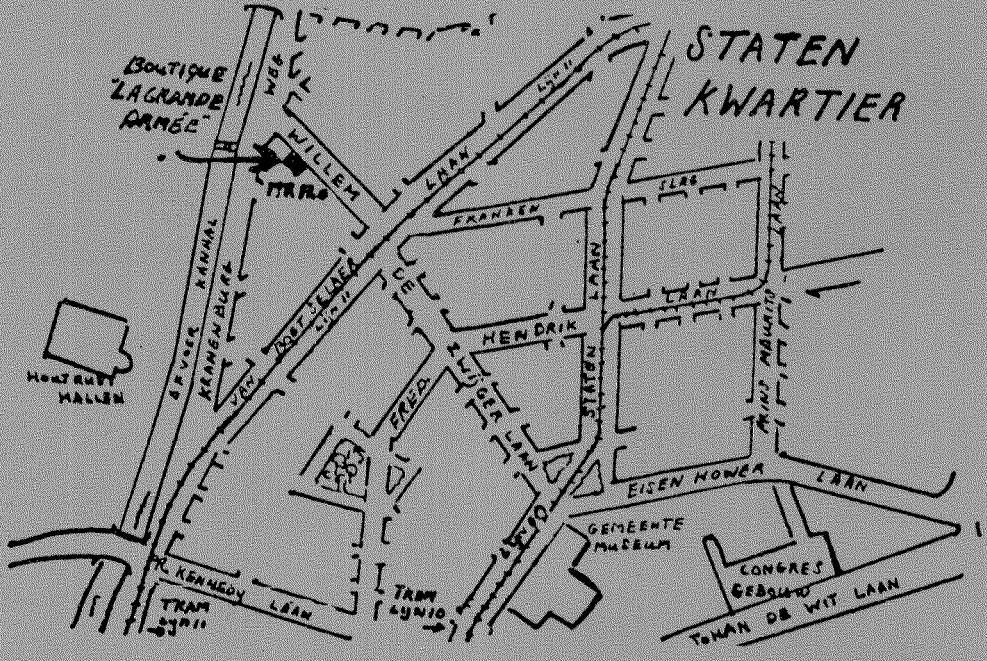

Uitgebreide catalogus en twee halfjaarlijkse aanvullingen verkrijgbaar, door storting van *f* 9,75 onder vermelding 'Catalogus' op giro 3263514 van Boutique La Grande Armée, Willem de Zwijgerlaan 120, Den Haag.